

Universiteit Antwerpen
Faculteit Sociale Wetenschappen

MASTERPROEF

Academiejaar 2021 – 2022

WAT MAG ER NOG GEZEGD WORDEN?

SPRAAKNORMEN OVER RACIALE EN ETNISCHE DIVERSITEIT: EEN VERGELIJKING TUSSEN GENERATIES

Fien Van Rosendaal

Master in de Sociologie

Promotor: Prof. dr. G. Verschraegen

Medebeoordelaar: Mandaatassistent B. Van Deun

Studentnummer 20171705

Voorwoord

Op 5 augustus 2022 woonde ik een debat over *woke* bij in het kader van Theater Aan Zee in Oostende. Phara de Aguirre modereerde het gesprek tussen Walter Weyns, Jaouad Alloul, Elise Maes en het publiek. Het publiek was wit en voor het merendeel grijs. De panelleden waren twee *woke* vertegenwoordigers en een academicus. De spanning in de Kaap was om te snijden. Het leek wel alsof een deel van het publiek en het panel elkaars taal niet spraken.

Het gebeurde het afgelopen jaar vaker dat de maatschappelijke relevantie van deze scriptie voor mij duidelijk werd. Bijvoorbeeld door in de supermarkt uitspraken te overhoren of in gesprekken met vrienden en familie; overal dook het onderwerp van deze scriptie op. Mijn sociologische verbeelding voelde bijgevolg scherper dan ooit tevoren. Tijdens het schrijfproces van dit werk is mijn enthousiasme voor sociologie en specifiek dit thema dan ook enorm aangewakkerd.

De leestips, sturing en steun van mijn promotor, Gert Verschraegen, liggen aan de basis van deze scriptie. Bij deze wil ik hem dan ook bedanken voor het vertrouwen, de tijd en energie die hij in de begeleiding van dit werk stak. Verder zorgden mijn lieve ouders, verzorgende huisgenoten en beste vriend Anton voor morele ondersteuning tijdens het schrijfproces. Tot slot wil ik in het bijzonder mijn mama en goede vriendin Lot bedanken voor het nalezen, het luisteren naar mijn hersenspinsels en het eindeloos enthousiasme dat ze opbrachten voor mij en deze scriptie.

Fien Van Rosendaal
Antwerpen
15 augustus 2022

Abstract

In the debate around woke, polarisation emerged about 'what can still be said' by white people about racial and ethnic diversity, and this polarisation seems to be related to a generation gap.

To investigate whether there is indeed a generation gap in debates on racial and ethnic diversity, we take as our theoretical starting point the concept of 'speech norms'; the (implicit) norms that are activated in discussions about cultural diversity and racism. At the empirical level, we examine, through various focus groups and interviews, what speech norms exist with regard to what can be said (and what cannot) about (racial and ethnic) diversity, in which contexts and to whom.

Using a micro-sociological, dramaturgical perspective on interaction, we compare the speech norms of baby boomers with those of generation Z'ers on both the frontstage and backstage. The results show that baby boomers and generation Z, although both anti-racist, have different speech norms when talking about racial and ethnic diversity. Generation Z generally starts from the Woke ideology, in which language is considered an emancipatory tool to counter injustice. This leads to an increased sensitivity and strictness in the negotiation of speech norms, which the baby boomers believe goes too far. Because both generations generate speech standards from different frames of reference, the conversation sometimes runs roughshod. Generation Z'ers experience the multiracial society as more evident and are less willing to negotiate speech standards but consider them as unconditional.

Keywords:

Speech norms, generation, dramaturgy, focus groups, racial and ethnical diversity

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
2	Theoretisch kader	3
2.1	<i>Sociologische kijk op taal</i>	3
2.1.1	Spraaknormen	4
2.1.2	Generatieel taalgebruik	5
2.1.3	Dramaturgische benadering van interactie	7
2.2	<i>Spreken over raciale en etnische diversiteit</i>	8
2.2.1	Alledaags racisme	9
2.2.2	De zogenaamde ‘woke taalverboden’	9
3	Methoden	11
3.1	<i>Data verzameling</i>	11
3.2	<i>Data-analyse</i>	13
3.2.1	Rol van de onderzoeker	13
4	Data-analyse	14
4.1	<i>Invloed van wokeness op taal</i>	14
4.1.1	Toegenomen gevoeligheid	16
4.1.2	Evidentie diversiteit/Kosmopolitische evidentie	17
4.1.3	Bewustzijn privilege en witheid	18
4.2	<i>Hoe het vroeger was (‘in mijn tijd’)</i>	19
4.3	<i>Contextueel beïnvloedbare spraaknormen</i>	21
4.3.1	Context bepalen met referentiekader	22
4.4	<i>Onderhandeling spraaknormen</i>	23
4.4.1	Mogelijkheid tot dialoog	23
4.4.2	Gesprek tussen babyboomers en generatie Z-ers	24
4.5	<i>Fluiditeit front- en backstage</i>	25
5	Conclusie	27
6	Bibliografie	29
7	Bijlagen	34
7.1	<i>Leidraad focusgroepen</i>	34
7.1.1	Krantenartikels focusgesprek	36
7.2	<i>Leidraad interviews</i>	38
7.3	<i>Overzicht respondenten</i>	39

1 Inleiding

Een misogyny racist. Zo noemde Bregje Hofstede collega-schrijver Herman Brusselmans tijdens een literair evenement in oktober 2021. De directe aanleiding hiervoor was dat Brusselmans het idee opperde dat de nieuwe James Bond in deze tijden ook een zwarte, lesbische, obese vrouw zou kunnen zijn. Om zijn boodschap kracht bij te zetten liet hij deze vrouw de woorden 'My name is Bond, n****... James Bond motherfucker' in de mond nemen. Toen het daarna aan Hofstede was om op het podium te verschijnen, meldde ze dat ze haar voordracht enkel wilde brengen indien de organisatie afstand zou nemen van Brusselmans woorden. In de Correspondent schrijft Hofstede naar aanleiding van de gebeurtenis: "De ene kant vond het terecht, de andere kant riep cancelcultuur. De ene kant had het over racisme, de andere kant over wokedictatuur" (Hofstede, 2021).

De afgelopen decennia is de vraag 'wat acceptabel is om te zeggen over raciale kwesties' steeds meer een onderwerp van publiek debat geworden, zoals duidelijk wordt in termen als 'alledaags racisme'¹, 'culturele appropriatie'² of 'white washing'³. De veronderstelling daarbij was dat dit debat noodzakelijk is voor culturele en sociale verandering: door het benoemen of markeren (Brekhus, 1998) van racisme, discriminatie en gelijkaardige fenomenen kan het bewustzijn ervan groeien en kunnen wetenschappers deze fenomenen onderzoeken. Zoals onder andere Robin DiAngelo (2018) stelt, is bewustwording over de impact van taal belangrijk om uit een systematisch racistische cyclus te geraken. In het *woke* gedachtengoed gaat die bewustwording gepaard met het vermijden van discriminerende uitdrukkingen die in de taal vervlochten zijn (Weyns, 2021). Ook in de sociologie is het onderzoek naar discriminatie op basis van raciale of etnische kenmerken (mede door het markeren van zulke fenomenen) de afgelopen jaren sterk toegenomen (Burt et al., 2012).

Deze maatschappelijke debatten rond het discours over diversiteit, voeden zowel het sociologisch gesprek over racisme als de concrete spraaknormen die deze gesprekken sturen. In het proces van taalverandering en spraaknorm-verschuiving is er sprake van een wisselwerking tussen gesprekken op micro-niveau en het grotere culturele discours (Collins, 1988). De culturele contexten waarbinnen spraaknormen gevormd worden, zijn veelvormig en complex. Zo heeft Bregje Hofstede niet op zichzelf beslist dat het n-woord een negatieve, discriminerende lading dekt; dat idee komt uit een lange en complexe (macro-sociologische) geschiedenis van onderdrukking op basis van huidskleur waarin het n-woord denigrerend wordt gebruikt (Williams et al., 2016). Het is echter maar doordat individuen in specifieke contexten (al dan niet) gebruik maken van nieuwe woorden, culturele betekenissen en taalnormen dat de bredere culturele verandering een concrete vorm krijgt. Zo kan het protest van Hofstede tegen Brusselmans' taalgebruik gezien worden als een alledaagse sociologische observatie dat de normen over wat aanvaardbaar is om te zeggen in onze maatschappij aan het opschuiven zijn. De normen die gelden bij het praten over raciale kwesties zijn dus een macro-sociologisch thema die het individu overstijgen, maar tegelijk beïnvloed worden door het micro-sociologisch taalgebruik van individuen. Zo schrijft Hofstede (2021) in de Correspondent: "Wie zich uitspreekt over iets als racisme of seksisme, richt zich niet alleen op de particuliere situatie die zich op dat moment voordoet, maar (ook) op iets groters".

¹ Essed, P. (1991). *Understanding everyday racism: An interdisciplinary theory* (Vol. 2). Sage.

² Rogers, R. A. (2006). From cultural exchange to transculturation: A review and reconceptualization of cultural appropriation theory, *16*(4), 474-503.

³ Brown, M. K., Carnoy, M., Currie, E., Oppenheimer, D. B., Shultz, M. M., & Wellman, D. (2003). *Whitewashing race: The myth of a color-blind society*. Univ of California Press.

Taalnormen (over wat men al dan niet mag zeggen) veranderen onder invloed van maatschappelijke transformaties, maar lokken ook tegenreacties uit. Zo contesteert Brusselmans de norm die stelt dat het n-woord taboe is. Het conflict tussen Brusselmans en Hofstede staat dus voor een grotere kloof tussen twee verschillende idee-werelden over wat rechtvaardig is en hoe taal gebruikt moet worden om hier vorm aan te geven (alles mogen zeggen versus letten op wat je zegt). Zoals Hofstede en Brusselmans aantonen is hierdoor sprake van een groeiende afstand tussen twee zijden die elkaar niet langer (willen) begrijpen. Dat bemoeilijkt het voeren van een gesprek. Zo stelt cultuursocioloog Walter Weyns dat het *woke*-debat over wat er nog gezegd mag worden in meerdere opzichten een dovemansgesprek is; men wil niet luisteren naar elkaar (2021, p. 125). Opvallend is dat controverses over wat er nog gezegd mag worden, zoals die tussen Brusselmans en Hofstede, bovendien een generationele kloof naar voren lijken te brengen. Vanuit eerder jonge, progressieve *woke* hoek worden heel wat kwesties met betrekking tot onrecht vaak herleid tot de witte, oude, cisgender, hetero man die zich niet bewust zou zijn van zijn privilege. Hierbij komen generatie Z en de generatie van de babyboomers tegenover elkaar te staan.

Hoewel er veel onderzoek gedaan is naar micro-sociologische interactieprocessen, het performatieve karakter van taal en generationele verschillen, heeft weinig onderzoek de samenhang hiervan onderzocht. Bestaand onderzoek naar spraaknormen met betrekking tot raciale en etnische diversiteit, vergelijkt de spraaknormen binnen groepen met dezelfde kenmerken (Bucholtz, 2010; Hughey, 2011; Picca & Feagin, 2020) of in interraciale relaties (Blum, 1998; Sue et al., 2009). Verder is er weinig aandacht besteed aan het bestuderen van spraaknormen van dezelfde mensen op zowel de front- als backstage. Deze scriptie wil daarom onderzoeken welke ingesleten taalgewoonten babyboomers en generatie Z-ers hebben bij het spreken over raciale en etnische diversiteit. Als theoretisch vertrekpunt nemen we het concept van 'spraaknormen'; de (impliciete) normen die worden geactiveerd in discussies over culturele diversiteit en racisme. Op empirisch vlak gaan we in verschillende focusgroepen na welke 'spraaknormen' bestaan met betrekking tot wat gezegd kan worden (en wat niet) over (raciale en etnische) diversiteit, in welke contexten en tegen wie. De onderzoeksvraag die daaruit volgt is: 'Welke spraaknormen hanteren babyboomers en generatie Z-ers in gesprekken over raciale en etnische verschillen op de front- en backstage?'

Hoofdstuk twee van dit werk bespreekt in een eerste luik de theoretische achtergronden van de sociologische kijk op taal. Daarbinnen definiëren we spraaknormen om deze vervolgens te linken aan generationeel taalgebruik en de dramaturgisch, micro-sociologische visie op interactie en specifiek op gesprekken. In een tweede luik gaat het theoretisch kader dieper in op het praten over raciale en etnische diversiteit. We halen hier het begrip van alledaags racisme bij alsook de *woke* taalverboden. Hoofdstuk drie beschrijft de onderzoeksopzet waarna hoofdstuk vier de onderzoeksresultaten presenteert. Tot slot volgen in hoofdstuk vijf een conclusie en discussie en worden aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan.

2 Theoretisch kader

2.1 Sociologische kijk op taal

Taal vormt een belangrijk deel van de sociologie van het alledaagse leven (Adler et al., 1987). In deze thesis focussen we ons op alledaagse gesproken taal en niet op institutionele taal (de taal die onder meer de media en de overheid gebruikt) (Smith, 2005). Alledaagse taal gebruikt men op het werk met collega's, op een feestje met vrienden of tijdens een informeel gesprek met de burens. Er bestaan specifieke verwachtingen over welke taal men in welke contexten dient te gebruiken: waar men in de school, ziekenhuis of bedrijfswereld vaker een formele taal hanteert zal men in alledaagse interacties meestal terugvallen op de informele taal (Adler et al., 1987; Gaudio & Bialostok, 2005).

De sociologische theorie over het symbolisch interactionisme biedt een kader om deze talige interacties beter te begrijpen. Volgens het symbolisch interactionisme kan men het individu niet los zien van de omgeving. Wat er schuilt achter taal kan daarom niet gereduceerd worden tot individuele attitudes, motieven, gevoelens en ideeën. Mensen stemmen wat ze zeggen namelijk voortdurend op elkaar af, onderhandelen hierover met elkaar en interpreteren taal in samenhang met contextuele factoren (Goffman, 1956). Afhankelijk van of men met de buur praat of een gesprek voert met een collega op het werk, zullen de deelnemers van de interactie hun eigen bedoelingen, verlangens, gevoelens en houdingen dempen, herorganiseren of aanpassen omdat ze voortdurend rekening houden met de handelingen van elkaar (hetgeen Blumer *fitting together* noemt) (Blumer, 1986).

Wat we zeggen bestaat anders gezegd uit meer dan de woorden die we uitspreken en aan elkaar rijgen. Vooraleer we dieper ingaan op de sociale constructie van taal, is het belangrijk te preciseren wat we in dit onderzoek bedoelen met taal. Daarvoor gebruiken we de inzichten uit het boek 'Cours de linguistique générale' (1916) van Ferdinand De Saussure. In dit boek maakt hij een onderscheid tussen *langage*, *langue* en *parole*. De biologische mogelijkheid tot geluiden maken die spraak vormen, noemt De Saussure *langage*. De codes die gevormd kunnen worden met spraak en ons worden aangeleerd heet dan *langue* of taal. Waar de sociologie in geïnteresseerd is, is voornamelijk het gebruik van taal; *parole*. *Parole* laat taal namelijk toe te evolueren, net omdat het concrete taaluitingen van individuele sprekers zijn. Zulke veranderingen kunnen opgepikt worden door andere sprekers waardoor de taal constant in verandering is. Dat is de reden waarom een dode taal zoals het Latijn niet meer verandert; omdat niemand het nog spreekt. Taal is met andere woorden inherent sociaal bepaald (Wieder, 2015) en vormt daarmee een onderdeel van cultuur als de schepper van sociale orde en betekenis in de samenleving (Scott, 2016).

Maar wat is de connectie tussen taal en de sociale constructie van de werkelijkheid? De befaamde Sapir-Whorf hypothese stelt dat taal een invloed heeft op hoe men de werkelijkheid ervaart (Kay & Kempton, 1984). Gelijkaardig stelt John Austin (1962) dat taal performatief is. Daarbij gaat het erover in hoeverre men een realiteit in het leven kan roepen, simpelweg door erover te spreken. Deze redenering vertrekt vanuit het idee dat we door over zaken te praten de wereld inrichten. Door categorieën te maken, bijvoorbeeld in termen van man/vrouw, wit/zwart, doet men meer dan te zeggen hoe de wereld in elkaar zit, men maakt de wereld ook zo (Butler, 2009). Of zoals Scott (2016) Edwards and Potter (1992) parafraseert: "*Attitudes, beliefs, motives, perceptions and emotions are constructed by people conceptually, in language, in the course of their performance of practical tasks*". Taalgebruik dat we hanteren in dagelijkse interacties creëert met andere woorden onze werkelijkheid. Daarbij wordt alledaags taalgebruik pragmatisch gebruikt waardoor het kan leiden tot verschillende versies van de werkelijkheid voor diegenen die deelnemen aan de interactie (Austin, 2013). Taalveranderingen zijn echter niet altijd spontaan, maar kunnen ook bewust geïnitieerd worden. Een voorbeeld hiervan zijn richtlijnen voor anti-racistisch of genderneutraal taalgebruik binnen organisaties. Ongeacht of taal organisch of doelbewust verandert, indiceert taalgebruik (en veranderingen hiervan) in wat voor een maatschappij of cultuur men leeft.

Hierbij dienen we echter een onderscheid te benadrukken tussen de micro-sociologische gesprekken en de grotere sociologische en culturele transformaties die spraaknormen beïnvloeden (Collins, 1988). In deze scriptie focussen we op de micro-sociologische spraaknormen die geactiveerd worden in gesprekken over raciale en etnische diversiteit. Zoals onder andere Collins (1988) aangeeft, zijn er bredere en complexe sociologische redenen en transformaties die bepalen welke spraaknormen op een bepaald moment dominant worden. Hoewel die bredere culturele en sociologische transformaties niet het onderwerp van dit onderzoek vormen, zullen we er af en toe naar verwijzen omdat het een belangrijke contextuele factor is die niet losgemaakt kan worden van het micro-sociologisch gesprek en de bijhorende spraaknormen. De focus ligt echter op de interactie tussen mensen en de impliciete regels die daaraan ten grondslag liggen: de spraaknormen.

Wat mensen al dan niet denken te mogen of kunnen zeggen in alledaagse interacties kan aan de hand van verschillende micro-sociologische perspectieven bestudeerd worden (Adler et al., 1987). In dit onderzoek kiezen we ervoor Goffmans micro-sociologisch, dramaturgische voorstelling van alledaagse interactie als theoretisch kader te hanteren. Daarbinnen zijn we geïnteresseerd in welke spraaknormen geactiveerd worden in verschillende (sociale, ruimtelijke, tijdsgebonden) contexten. In dit hoofdstuk lichten we toe wat spraaknormen zijn, stippen we de (schijnbare) generatiekloof aan en bespreken we hoe spraaknormen worden gevormd in het kader van de dramaturgie.

2.1.1 Spraaknormen

Recente controverses rond 'wat er nog gezegd mag worden', zoals in het Brusselmans-Hofstede voorbeeld, tonen aan dat mensen niet altijd zeker zijn (of het niet eens zijn met elkaar) over welke normen in welke situaties (moeten) gelden. Stefan Hertmans verwoordt dit in *De Morgen* (2021) als volgt: "Cultureel gezien zitten we in een periode van transitie. Aan de ene kant zijn er de oude geplogenheden, ook grammaticale, die een groot deel van de mensen nog steeds evident vinden: spreken over 'dames' en 'heren', of over 'zwart' en 'blank'. Aan de andere kant zijn er de minderheden die de oude gebruiken in twijfel trekken. De meerderheid reageert als door een wesp gestoken wanneer haar grammaticale zekerheden, die ze als onschuldig ervaart, op de helling komen te staan". De ingesleten spraaknormen *matchen* met andere woorden niet meer met de zogenaamde 'nieuwe spraaknormen' die 'politiek correct' en *woke* zijn.

In deze scriptie definiëren we spraaknormen volgens de pragmatische sociologie van *Boltanski en Thévenot* (2011, 2006), (zie ook Kostet et al. (2021)).

Volgens de pragmatische sociologie zijn spraaknormen de impliciete normen die geactiveerd worden in discussies over culturele openheid, diversiteit en racisme. Het concept 'spraaknormen' gebruiken we dus om de normatieve grammatica te vatten die impliciet is wanneer mensen spreken over etniciteit en ras. Spraaknormen rond diversiteit en ras gaan over wat gezegd kan worden (en wat niet) over raciale en etnische diversiteit, maar vooral ook in welke context en tegen wie iets gezegd kan worden (of juist niet) (Kostet et al., 2021).

Deze normen sturen ons taalgebruik en maken daarmee deel uit van de informele culturele praktijken die orde scheppen (Swidler, 1986). Cultuur helpt ons te navigeren in alledaagse situaties door middel van symbolen, waarden en normen. Daarbij zijn symbolen dragers van ‘waarden’; cultureel bepaalde standaarden die men gebruikt als richtlijn om te bepalen of iets goed of slecht is. Normen zijn dan de regels en verwachtingen die het gedrag van mensen in een samenleving sturen in lijn met deze waarden. Spraaknormen helpen ons dan ook om in alledaagse gesprekken te onderscheiden wat gepast is te zeggen (en wat niet). In die zin zorgen spraaknormen ervoor dat men niet elke dag alles in vraag hoeft te stellen. In zekere zin vergemakkelijken ze het sociale leven (Adler et al., 1987). We zullen een norm dan ook sneller opmerken wanneer men deze niet contesteert of betwist, zoals ook blijkt uit het actuele debat over ‘wat er nog gezegd mag worden’.

Ten slotte dienen we te nuanceren dat spraaknormen niet individueel zijn, want als eenzelfde persoon zich in verschillende contexten bevindt dan zal deze persoon ook merken dat de normen anders liggen naargelang de context. Mensen mogen dan gewend zijn aan bepaalde ingesleten taalgewoonten – omdat men gesocialiseerd is in een bepaalde groepscultuur, in een bepaalde ruimte en in een bepaalde tijd –, naarmate de bredere samenleving en cultuur verandert en men in contact komt met andere groepen, zal men regelmatig moeten onderhandelen over impliciete normen en regels die geldig zijn bij het spreken in alledaagse interacties (Scott, 2016).

2.1.2 Generationeel taalgebruik

Zoals reeds aangehaald, is er in het voorbeeld van Hofstede en Brusselmans klaarblijkelijk sprake van een generatiekloof in de spraaknormen die men hanteert. Hofstede schrijft naar aanleiding van de feiten in de Correspondent het volgende: “Met mijn opmerking had ik een dominosteentje aangestoten en de rest gebeurde volgens een scenario dat allang klaarlag, langs sociale lijnen die ook allang getrokken waren. (Sociale lijnen: De ene kant was bovengemiddeld vaak **jong**, vrouw, queer en/of van kleur, de andere kant was overwegend wit, man en wat **ouder**.)” Hofstede verwijst hier naar de generatiekloof die hen na het incident op het literair evenement ervaarde en beschrijft daarbij één zijde van die kloof als ‘jong’ en de andere als ‘ouder’. De Van Dale omschrijft zo’n ‘generatiekloof’ als een ‘verschil in opvattingen tussen mensen van verschillende leeftijdsgroepen’.

Alvorens we dieper ingaan op de generatiekloof met betrekking tot spraaknormen over (raciale en etnische) diversiteit, bespreken we kort het begrip *generatie*. Aangezien het begrip ‘generatie’ verschillende definities kent (Kertzer, 1983), is het belangrijk te verduidelijken wat we hieronder in dit onderzoek precies verstaan. Een snelle zoekopdracht op etymologiebank.nl leert ons dat het woord ‘generatie’ terug te herleiden is naar het Latijnse *generatio* dat vruchtbaarheid of voortbrenging betekent en stamt af van het werkwoord *generare*, zijnde verwekken of voortbrengen (van der Sijs & van Veen, 1997). Dit verwijst naar de biologische betekenis van geslachten als een de opeenvolging van geslachten binnen de familie in de zin van verwantschap. Daarnaast wordt het begrip *generatie* gebruikt in de demografische betekenis van een geboortecohorte; een groep mensen die in dezelfde periode geboren zijn.

In het sociologisch kader van dit onderzoek worden generaties echter gedefinieerd, volgens de definitie van Karl Mannheim (1927), als *'age cohorts who share some elements of identity or group consciousness because they share some common experience in history, and who become part of social movements based on age'*. Aan de hand van deze *gedeelde ervaringen* vormt er 'een geheel van symbolen, waarden en praktijken die in de jonge jaren van de generatie worden gevormd en zich bestendigen en ontwikkelen naarmate zij ouder wordt' (Vincent, 2005). Met deze definitie komen we terug bij de generatiekloof met betrekking tot wat men acceptabel acht te zeggen in discussies over raciale en etnische diversiteit. Australisch onderzoek van Dunn et al. (2004) alsook onderzoek van Augoustinos et al. (1999) staven dit en stellen dat racistische attitudes positief samenhangen met leeftijd. Deze racistische attitudes uiten zich in alledaagse contexten in discriminerende handelingen, maar ook in alledaags racistisch (Essed, 1991) taalgebruik (zie 2.2.1: alledaags racisme). Er zijn echter andere variabelen die een rol spelen bij het ontstaan van racistische attitudes en taalgebruik dan tot welke generatie iemand behoort. Dit kan bijvoorbeeld beïnvloed worden door opleidingsniveau, sociale klasse, woonplaats, mediagebruik, enzovoort. Zo zijn er ook heel wat jongeren die geen *woke* taalgebruik hanteren, wel integendeel.

De kloof tussen jong en oud die wordt blootgelegd door 'het incident Brusselmans-Hofstede' is deels te wijten aan de verschillende sociale en culturele contexten waarin ze zijn is opgegroeid. Uit onderzoek (Beck & Beck-Gernsheim, 2009; Vincent, 2005) blijkt namelijk dat gebeurtenissen, ervaringen en technologische ontwikkelingen die tijdens een bepaald tijdperk plaatsvinden, de jonge generaties diepgaand in hun denken beïnvloedt. Oudere generaties groeiden vaak nog op in een koloniaal (of slecht langzaam post-koloniaal wordend) tijdperk waar woorden die vandaag algemeen genomen als racistisch worden ervaren (denk wederom aan het n-woord), openlijk werden gebruikt (let wel: vaak zonder slechte intenties). Dit vormt een groot verschil met het sociaal-cultureel klimaat vandaag waar onder andere *woke* een invloed probeert uit te oefenen op wat er nog gezegd mag worden (meer hierover onder 2.2.2).

Zo blijkt uit onderzoek dat ouderen in het algemeen sneller ras-gerelateerde opmerkingen zullen maken dan jongeren (Hübinette & Tigervall, 2009; Kostet et al., 2021). Dit wijst op een grotere kosmopolitische evidentie voor jongeren over raciale en etnische diversiteit vergeleken met ouderen. Dit heeft onder meer te maken met het gegeven dat ouderen vaker in een mono-culturele omgeving leven, vergeleken met jongeren die meer in contact komen met jongeren van andere etniciteiten (Kostet et al., 2021). We zullen in deze scriptie echter niet verder ingaan op de verschillen die bijdragen tot de spraaknormen die verschillende generaties in bepaalde situaties gebruiken. Wel nemen we als uitgangspunt dat er bij oudere generaties bepaalde taalgewoonten ingesleten zijn omdat men gesocialiseerd is in een andere tijdsgeest waardoor er meer sprake is van aanpassingsdwang aan nieuwe normen. Of ze zich feitelijk aanpassen is daarbij een andere vraag die buiten het bestek van deze scriptie valt.

Samengevat nestelen taalgewoonten zich doorheen het socialisatieproces in impliciete spraaknormen die bepalen hoe men in verschillende contexten over dingen spreekt. Mensen die in een bepaald tijdperk geboren zijn, delen gemeenschappelijke ervaringen bij het opgroeien. Deze *generatie-effecten* overstijgen overigens andere kenmerken zoals gender of klasse (Kertzer, 1983). Zo zullen zowel jonge mannen als vrouwen mei '68 gelijkaardig beleefd hebben (Beck & Beck-Gernsheim, 2009). In de lijn van deze gemeenschappelijke ervaringen bij het opgroeien, kan men stellen dat de ontwikkelde spraaknormen binnen generaties gemeenschappelijke kenmerken hebben.

Mensen zijn met andere woorden gewoon aan ingesleten taalgewoonten die zich doorheen spraaknormen manifesteren. Maar doorheen een leven komt men in verschillende contexten waar verschillende spraaknormen gelden. Men komt in andere sociale situaties (bijvoorbeeld in contact met verschillende sociale groepen), men komt in een ander tijdperk terecht omdat de tijd verstrijkt en er culturele transformaties plaatsvinden. Spraaknormen zijn beïnvloedbaar door deze veranderingen en dus niet alleen ruimtelijk en sociaal contextueel bepaald, maar ook tijdsgebonden. En dus komt een oudere generatie vaker tot de vraag: “Wat mag ik eigenlijk nog wél zeggen?” of “Wat moet ik daar nu van vinden?”.

2.1.3 Dramaturgische benadering van interactie

Erving Goffman leverde een belangrijke bijdrage aan de theorievorming rond het symbolisch interactionisme met zijn dramaturgische benadering van interactie. Hij beschrijft op dramaturgische wijze het dagelijks leven door de interacties tussen mensen voor te stellen als een theaterstuk. Goffman beweert daarbij niet letterlijk dat het sociale leven te herleiden valt tot een toneelstuk. Wel benadrukt hij de theatraliteit die diep in alledaagse interacties zit verwerkt (Lewin & Reeves, 2011).

Net zoals bij het symbolisch interactionisme is voor Goffman het startpunt van de sociologische analyse niet het individu, de groep of de sociale structuur, maar wel de gesitueerde interactie-orde. In het boek *The Presentation of Self in Everyday Life (1956)*, zet Goffman deze dramaturgische metafoer in om het functioneren van de interactie-orde te verduidelijken. Daarbij schetst hij de interactie-orde als een theatervoorstelling waarin mensen rollen vertolken aan de hand van scripts en rekwisieten. Belangrijk daarbij is dat er geen voorstelling is zonder publiek dat de interactie-orde aanschouwt. Daarbij gebruikt Goffman de term *performance* om te verwijzen naar alle activiteit van een individu tegenover een publiek. Door deze *performance* geeft het individu, of de acteur, betekenis aan zichzelf, aan anderen, en aan zijn situatie (Goffman, 1956).

Wat heeft dit dan te maken met het alledaagse spreken? Goffman (1981) stelt dat alledaags praten gezien kan worden als een ‘geënceneerde *performance*’; een vorm van acteren voor een publiek, die vaak op sterk ‘gescripte’ manieren plaatsvindt. Wat voor het ene publiek relevant wordt geacht, is dat voor het andere publiek niet. Wat tegen sommige mensen gezegd kan worden (en hoe het tegen hen gezegd moet worden) kan daarom niet persé tegen anderen gezegd worden. Zo is Brusselmans erin geslaagd te provoceren omdat hij een uitspraak deed op een podium die voor het desbetreffende publiek niet geheel gepast bleek.

Naast het breed arsenaal aan publieken, is het al dan niet op het podium staan bepalend voor wat men acceptabel acht te zeggen. Daarbij maakt Goffman een onderscheid tussen een *front-* en *backstage*. De *frontstage* is de plek waar men moet *performen* en de *backstage* de plek waar men de sociale rolverwachtingen, die bij zo een *performance* horen, kan loslaten. Onderzoek heeft bijvoorbeeld aangetoond hoe witte mensen voorzichtiger zijn wanneer ze in het openbaar over ras praten, omdat deze *frontstage* ‘multiraciaal’ is. Dit vergeleken met de *backstage* waar men inschat het zich te kunnen veroorloven om ‘hun mening te geven’ wanneer ze tegen een ‘geheel wit publiek’ praten (Nelson, 2021).

We zullen in de data-analyse echter zien dat het onderscheid tussen de *front-* en *backstage* niet helder valt af te bakenen, maar dat het eerder een vloeibaar spectrum is (Lewin & Reeves, 2011). Goffman zegt hierover: “... *there are many regions which face function at one time and in one sense as a front region and at another time and in another sense as a back region*” (Goffman, 1967, p. 127). De interactie-orde staat of valt dan ook bij het interpreteren van situaties als *front-* of *backstage* en de activatie van bepaalde spraaknormen die hiermee gepaard gaan. Belangrijk daarbij is dat er al sprake is van een *frontstage* wanneer er een publieke zichtbaarheid is voor een van de gesprekspartners. Elk gesprek heeft bij gevolg een zekere *frontstage* kwaliteit.

2.2 Spreken over raciale en etnische diversiteit

In het vorige hoofdstuk kwam de rol van taal en spraaknormen in de sociale en symbolische constructie van de werkelijkheid aan bod. Vanuit dit idee van taalperformativiteit (Austin, 2013), behandelen we in dit hoofdstuk het alledaags spreken over raciale en etnische diversiteit. Vervolgens bespreken we enerzijds hoe spraaknormen vorm kunnen krijgen in ‘alledaags racisme’ en anderzijds hoe *woke* een invloed probeert uit te oefenen

Spreken over raciale en etnische diversiteit gaat voor mensen gepaard met gevoeligheden. Zo stelt Sue (2013) dat deelnemen aan deze gesprekken enerzijds voor gekleurde mensen vaak gepaard gaat met microagressies en anderzijds voor witte mensen gepaard gaat met *“fears of appearing racist, of realizing their racism, of acknowledging White privilege, and of taking responsibility to combat racism”*. De complexe interacties op microniveau dragen bij aan de persoonlijke ervaringen van mensen en zijn dan ook belangrijk voor hoe mensen de bredere maatschappij zien (May, 2000).

We grijpen terug naar het voorbeeld in de inleiding. Bregje Hofstede contesteert het gebruik van het n-woord in de voordracht van Brusselmans. Zo stelt Hofstede over de situatie dat ze *“niet zomaar wilde doorgaan met voorlezen na het vallen van een term die zo’n gewelddadige bagage draagt”*. Hofstede verwijst hiermee naar het n-woord, dat voor velen een beladen woord is door de historisch discriminerende geschiedenis ervan (Asim, 2008). Hierbij komt een expliciete norm naar boven; ‘het n-woord dien je niet te gebruiken’. Termen gebruiken die ‘gewelddadige bagage’ dragen, om het met de woorden van Hofstede te benoemen, wil haast niemand. Mensen zullen echter spreken vanuit hun eigen kader waarin het mogelijk is andere invullingen te hebben van ‘termen met gewelddadige bagage’. Hofstede benadrukt met bovenstaand citaat dat bepaalde spraaknormen, die onderdeel uitmaken van alledaagse interacties, het onderdrukkende denken in termen van ras en etniciteit in stand houden.

We kunnen ons de vraag stellen of we überhaupt nog moeten spreken in termen van ras en etniciteit. Doorheen de geschiedenis is ras namelijk ter controle en dominantie gebruikt van de ene sociale groep over de andere (bijvoorbeeld Westers kolonialisme, het apartheidsregime in Zuid-Afrika, ...). Het idee van ‘ras’ of ‘etnische groep’ heeft dan ook nooit bestaan buiten het kader van groepsbelangen (Malik, 1996). Bewegen we niet naar een samenleving waar ras er niet toe doet, waar we zwijgen over zwart en wit? Bonilla-Silva (2017) stelt dat deze ‘kleurenblinde’ visie een ideologie is *“that enables people to ignore the persistence of racism by providing nonracial explanations for enduring racial inequalities”*. In een maatschappij waarin men geen onderscheid maakt op basis van kleur, heeft echter nog steeds niet iedereen dezelfde middelen om hun vrijheden te benutten. Vanuit die redenering is het net belangrijk het identitaire aspect van ras scherp te stellen (Lewis & Phoenix, 2004). Beaman and Petts (2020) stellen daarom dat het belangrijk is rekening te houden met ras: *“By not acknowledging how race factors into processes of decision-making and opportunity-affording, whites maintain ignorance of contemporary forms of racism and protect their privilege”*.

Myers and Williamson (2001) bestudeerden *race talk* en kwamen tot de volgende conclusie: *“Although people may publicly claim to be color-blind and anti-racist, our examination of private talk reveals that “old” racism has not died out—it has simply gone underground.”* In deze scriptie focussen we dan ook op het alledaagse racisme dat doorsijpelt in (impliciete) spraaknormen die geactiveerd worden in gesprekken over raciale en etnische diversiteit.

2.2.1 Alledaags racisme

Philomena Essed (1991) stelt dat alledaags racisme “gaat over bewuste en onbewuste racistische uitingen die mensen meemaken in de alledaagse omgang met mensen buiten hun etnische groep. Alledaags racisme is dus een vorm van racisme, maar racisme is niet altijd gelijk aan alledaags racisme. Het kritieke punt dat alledaags racisme van racisme onderscheidt is dat het bij dat eerste gaat om ‘systematische, steeds terugkerende, vertrouwde praktijken’”. Het gaat bij alledaags racisme dus niet alleen over spreken, maar ook over discriminerende handelingen op basis van ras zoals bijvoorbeeld uitsluiting. Het spreken over en het betekenis geven aan raciale verschillen is namelijk toch een cruciaal element van alledaags racisme (Walton et al., 2013). *“It expresses, persuasively conveys, and legitimates ethnic or racial stereotypes and prejudices among white group members, and may thus form or confirm the social cognitions of other whites”* (Van Dijk, 1992, p. 179). In deze scriptie beperken we ons tot alledaags racisme via taal en spraaknormen.

Macro-sociologische perspectieven zoals de *Critical Race Theory* (CRT) nemen als uitgangspunt dat het alledaags racisme bijdraagt tot het handhaven van de dominantie van witten. Enerzijds omdat formele gelijkheid feitelijk racisme onzichtbaar maakt (zie kleurenblindheid) en anderzijds omdat zowel witte elite als de witte arbeidsklasse ervan profiteert (Delgado & Stefancic, 2017). Deze scriptie neemt de diep verweven uitsluiting op basis van ras en etniciteit in CRT als uitgangspunt. Er is een lange traditie van spreken waarin racisme gelegitimeerd wordt en als evident wordt gezien door het spreken in discriminerende termen (Johnson et al., 2000). In CRT stelt men dat geïnstitutionaliseerd racisme in de dominante cultuur heerst (Delgado & Stefancic, 2017). Daarom dat het spreken over raciale verschillen een belangrijk inherent onderdeel is van de strijd tegen racisme, zoals we dat bij de *woke* beweging zien.

2.2.2 De zogenaamde ‘woke taalverboden’

“Bij Brusselmans hoor ik een stem die al eeuwenlang uit ontelbare kelen opklinkt en die bestaande hiërarchieën bevestigt, tussen zwart en wit, vrouw en man. Ik hoor ‘satire’ die schopt naar een groep die toch al, en met reële gevolgen, wordt geschopt. Zulke teksten mogen dan schermen met de immuniteit van fictie, ze vormen mede de werkelijkheid. Elke herhaling van die hiërarchieën versterkt ze.” (Hofstede, 2021)

Bregje Hofstede beschrijft het idee dat taal performatief is en daarom een emancipatorisch middel kan zijn om racisme tegen te gaan. Het *woke* gedachtegoed vormt een belangrijke ‘groepering’ die hier de laatste jaren op grote schaal invloeden uitoefent. ‘*Woke* zijn’ gaat over een groeiend bewustzijn dat de wereld onrechtvaardig in elkaar steekt. Soms zijn die onrechtvaardigheden namelijk verborgen en dienen ze onthuld te worden, zo stelt deze ‘beweging’⁴. De impuls van waaruit ze vertrekt is de vaststelling dat er heel wat scheef zit in de wereld en dat er veel onrechtvaardigheid bestaat. De term *woke* komt dan ook van het Engelse *awake*; men wordt wakker en is zich bewust van raciale ongelijkheden en onderdrukking waar men het voorheen, in slapende toestand, niet zag. Het gebruik van *woke* in deze zin kent haar herkomst bij de zwarte gemeenschappen in de Verenigde Staten en is alom bekend geraakt door de Black Lives Matter Movement. Al snel werd het begrip overgenomen door mensen die verschillende *woke* belangen nastreefden.

⁴ Het concept van een ‘*woke* beweging’ vraagt om uitleg. Er zijn kenmerken die geattribueerd kunnen worden aan een *woke* mentaliteit. Er bestaat echter geen letterlijke organisatie die deze de mensen met deze mentaliteit groepeerd. We gebruiken ‘*woke* beweging’ hier om te verwijzen naar de mensen die *woke* denken, maar hebben het dus niet over een letterlijke beweging of organisatie.

Zoals Walter Weyns in zijn boek 'Wie Wat Woke' (2021) beschrijft, kan men "moeilijk tegen sociale rechtvaardigheid zijn". Over de manier waarop we een sociaal rechtvaardigere wereld bereiken is echter onenigheid. 'Politiek correct spreken', ruwweg hetzelfde *woke* spreken, is volgens velen niet de manier om dit doel te bereiken. Esposito (2019) omschrijft *political correctness* als "a set of linguistic norms, practices, and policies that seek to challenge the alienation and marginalization of socially and economically disadvantaged groups". Een voorbeeld hiervan is het door *woke* afgekeurde gebruik van 'blank' in de plaats van 'wit'. In de werkelijkheid staat net dezelfde persoon in de fysieke ruimte voor je; of je deze nu 'wit' of 'blank' noemt. Vanuit het *woke* gedachtengoed staat het woord dat je gebruikt echter voor een groter referentiekader waarbinnen je de werkelijkheid percipieert. Zo luidt de *woke* logica dat 'blank' impliceert dat een persoon met een witte huidskleur de referentiecategorie is. Dit veronderstelt raciale superioriteit en heeft in *woke* middens dan ook een 'negatieve connotatie' (Wason & Jones, 1963). Omwille van deze redenering hanteren we in deze scriptie dan ook het woord 'wit' in de plaats van 'blank'.

Woke mensen gebruiken taal als een belangrijk emanciperend middel om de werkelijkheid anders te ordenen (Washington, 2020). Daarbij is het bewaken van grenzen tussen groepen belangrijk om zo het onrecht dat minderheidsgroepen ervaren te benoemen. Het symbolisch grenswerk dat te pas komt aan het vormen van een identiteit door middel van taal, valt echter buiten het bestek van deze scriptie. Toch halen we de link tussen taal en identiteitsvorming hier kort aan omdat dit cruciaal is in het begrijpen van de discussies over spraaknormen rond raciale en etnische verschillen.

Het *woke* gedachtengoed stelt zogenaamde 'heteronormatieve, Westerse, witte kennis' en de bijhorende spraaknormen in vraag (Weyns, 2021). Het zich niet (willen) aanpassen aan nieuwe spraaknormen impliceert volgens deze *woke* logica dat men nog denkt in discriminerende denkkaders. Dit 'ideologisch identiteitsdenken' maakt het debat over 'wat men nog mag zeggen' des te vuriger. Aangezien spraaknormen samenhangen met de sociale, tijdelijke en ruimtelijke context waarin een persoon gesocialiseerd werd, raakt het bekritisieren van spraaknormen al snel aan de identiteit van mensen. Walter Weyns (2022) vat dit samen in een stuk dat hij schreef voor Theater Aan Zee, genaamd 'Serieuze Futiliteiten': "Als je de woorden die je als kind leerde niet langer mag gebruiken, is het alsof het kind in je wordt berispt." De reactie op deze aanpassing kan logischerwijs onwennig en geprikkeld zijn. Daarbij vraagt men zich af: Wat mag ik nog wél zeggen?

Taal heeft een invloed op of we ons ergens al dan niet voelen bijhoren (Scott, 2016). Het beïnvloedt diplomatieke verhoudingen, voedt nationalisme en bepaalt landsgrenzen omdat het ons helpt te identificeren met een groep (Blommaert & Verschueren, 2005). Op een manier doet *woke* dit ook: de 'woke taal' of manier om te spreken brengt mensen uit verschillende groepen in de samenleving bij elkaar die allen zeer bewust van hun identiteit (en die van anderen) zijn. Het is dan ook niet toevallig dat *wokeness* kenmerkend is voor de huidige wereld van jongeren, waar identiteitsvorming nog volop gaande is (Klimstra et al., 2010).

Zo brengt *woke* ons terug bij de generatiekloof (zie 2.1.2) in de activatie van spraaknormen: jongeren lijken vaker de *woke* stem in te nemen vergeleken met ouderen. Onderzoek uit het Verenigd Koninkrijk van Duffy et al. (2021) staakt dat 52% van de 16-24-jarigen *woke* als een compliment ziet, ten opzichte van de 55-plussers waar slechts 13% dat zo ervaart. Ook heeft binnen de jongere leeftijdscategorie 72% al van het begrip gehoord tegenover slechts 39% van de ouderen. Aangezien er meer jongeren dan ouderen zijn die de term als positief ervaren en überhaupt kennen, kunnen we algemeen aannemen dat (ook in andere Westerse landen buiten het Verenigd Koninkrijk) de jongere groep zich sneller als *woke* zal identificeren.

3 Methoden

Het onderzoeksopzet van deze studie bestaat erin de spraaknormen die geactiveerd worden in gesprekken over raciale en etnische diversiteit te achterhalen bij babyboomers en generatie Z-ers. Om de centrale vraag in deze scriptie te onderzoeken, maken we gebruik van een combinatie van focusgroepen en diepte-interviews. De combinatie van beide kwalitatieve methoden laat ons namelijk toe een diepgaand inzicht te verwerven in de spraaknormen die geactiveerd worden in gesprekken over raciale kwesties. Daarbij letten we dus op de impliciete spraaknormen die geactiveerd worden in gesprekken bij babyboomers en generatie Z-ers en hoe deze spraaknormen expliciet naar boven komen wanneer ze gecontesteerd worden, ook bij de generaties ten opzichte van elkaar.

Het doel van deze scriptie is dan ook tot een *grounded theory* te komen door rijke data te verzamelen over dit onderwerp. Strikt genomen is de *grounded theory* een inductieve methode die conceptualisering steeds 'gegrond' wil zien in de data. Timmermans and Tavory (2012) maken daarom een onderscheid tussen hun 'abductieve methode' en de '*grounded theory*'. Abductief te werk gaan houdt hier in dat we rekening houden met zowel de literatuur als de observaties bij het categoriseren van de data. Daarbij laat kwalitatief onderzoek het toe tot een *grounded theory* te komen omdat we tot diepgaander inzicht komen in de percepties en motiveringen van de respondenten (Mortelmans, 2020).

Omdat spraaknormen in interactie met anderen naar voren komen is het voor dit onderzoek nuttig om gebruik te maken van focusgesprekken. In een individueel diepte-interview kan men vragen stellen over sociale interactie waarmee het op een indirecte manier bestudeerd wordt. Kwalitatieve, hermeneutische methoden laten het namelijk beter toe om betekenis-geladen taalnormen op te sporen dan kwantitatieve methoden (Maxwell, 2012). De meerwaarde van een focusgesprek is hier met andere woorden dat de onderzoeker de spraaknormen in sociale interactie direct kan bestuderen.

Op deze manier genereren focusgroepen informatie over meningen en de betekenissen hierachter (Gill et al., 2008). In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van focusgroepen als op zichzelf staande methode met als doel om spraaknormen, de betekenissen en denkprocessen hierachter te achterhalen (Freitas et al., 1998). Een focusgroep is een groepsdiscussie over een bepaald onderwerp die voor onderzoeksdoeleinden wordt georganiseerd. Deze discussie wordt geleid, gevolgd en opgenomen door een onderzoeker die men ook wel moderator of facilitator noemt (Morgan & Krueger, 1998).

3.1 Data verzameling

Er werden drie focusgroepen georganiseerd die ieder op een verschillend moment op de stadscampus plaatsvonden. Aan elke focusgroep namen vier tot vijf respondenten deel. In het totaal waren er veertien respondenten waarvan ik er vier achteraf ook interviewde om te peilen naar hoe zij het gesprek beleefd hadden en in welke mate ze het gesprek eerder als een *frontstage* of *backstage setting* hadden ervaren. Een *backstage setting* onderzoeken neemt echter tijd in beslag die te kort kwam bij het schrijven van deze thesis. Voorbeelden van onderzoek waar *race talk* in de *backstage* onderzocht wordt, zijn o.a. dat van Hughey (2011) en Picca and Feagin (2020). In het eerste onderzoek bouwt de onderzoeker over een langere periode een vertrouwensband op met de respondenten en in het tweede houden de respondenten een dagboek bij waarin ze de *backstage* beschrijven. De tijd en middelen ontbreken in dit onderzoek om op deze manier de *backstage* talk te onderzoeken. Zoals we in de data-analyse verder uitwerken (zie 4.5) zullen de interviews ruwweg gezien worden als de *backstage*, ten opzichte van de focusgroepen.

Ik bereidde me voor op het begeleiden van de focusgroepen en het afnemen van de interviews, aan de hand van het boek 'Listening to People: A Practical Guide to Interviewing, Participant Observation, Data Analysis, and Writing it All Up' van Anette Lareau (2021). Zowel bij de focusgroepen als bij de interviews werd gebruik gemaakt van een semigestructureerde leidraad. Bij alle groepen werden dezelfde voorbeelden en hoofdvragen besproken, maar afhankelijk van het antwoord van de respondenten werden er andere bijvragen gesteld (Mortelmans, 2020). Zo een semigestructureerd leidraad laat toe dat er een zekere spontaniteit in het gesprek tussen de respondenten komt, hetgeen mogelijk maakt om de het alledaags taalgebruik te horen (Bers, 1987). Dit is nuttig bij het winnen van inzichten in het taalgebruik van de respondenten, met name de termen die ze zelf gebruiken in de plaats van de door de onderzoeker opgelegde termen (Dozier, 1990). Daarbij gaan we comparatief te werk; enerzijds bekijkt deze scriptie de spraaknormen die bij generatie Z-ers geactiveerd worden op de *front-* en *backstage* en anderzijds de spraaknormen die de babyboomers hanteren.

Voor het uitvoeren van de focusgroepen en interviews, was het van belang om scherp te stellen naar welke respondenten we op zoek waren. De samenstelling van de groep zal namelijk altijd invloed uitoefenen op de gegevens en verdient daarom de nodige aandacht (Krueger, 1997). In dit onderzoek zochten we hoogopgeleide, eerder progressieve, witte respondenten die elk tot de generatie van babyboomers of generatie Z behoorden en praktisch tot in Antwerpen centrum kon geraken voor de focusgroep.

Ten eerste wordt voor de eerste groep de leeftijd respectievelijk afgebakend tussen 18 en 24 jaar en voor de tweede groep van 63 tot 73. Generatie Z loopt in feite respondenten die vandaag 16 jaar oud zijn. Het was dus ook interessant geweest om jongeren van die leeftijd te bevragen, maar omwille van praktische redenen koos ik ervoor te zoeken naar respondenten tussen 18 en 24 om generatie Z te representeren. Ik heb het niet over verwantschapsrelaties tussen kind/ouder/grootouder. De respondenten zijn daarom geen familie van elkaar.

Naast het behoren tot een van deze generaties, was etnische identiteit en huidskleur een tweede vereiste in de respondentenselectie. Alle respondenten zijn dus wit en van Belgische of Nederlandse afkomst. Ik wilde namelijk de spraaknormen van witte mensen achterhalen.

Ten derde koos ik voor respondenten die in Antwerpen wonen omwille van het praktisch samen krijgen van meerdere respondenten op eenzelfde moment, op eenzelfde plek voor het voeren van een focusgesprek. De stad vormt tevens een kosmopolitische context waar raciale verschillen duidelijk naar voren komen (May, 2000).

Ten slotte zocht ik progressieve respondenten omdat op deze manier de rol van politieke voorkeur gedeeltelijk geëlimineerd kon worden. Twee uitersten in gesprek laten gaan over spraaknormen had namelijk niet veel informatie over het mogelijks generationele verschil in spraaknormen tussen respondenten gegeven. Alle respondenten zijn daarom volgens zichzelf ruimdenkend en dus niet expliciet, openlijk racistisch. Dit laatste criterium heeft de meeste invloed op de selectieprocedure gehad omdat we dit niet van willekeurige mensen konden weten. Daarom heb ik geen open oproep via mail of via facebook pagina's uitgestuurd, maar in de plaats daarvan gericht via contacten gezocht naar mensen die geïnteresseerd zouden zijn deel te nemen aan een focusgesprek over 'wat er al dan niet nog gezegd mag worden'. Al zoekend naar respondenten die voldoen aan de genoemde vereisten, hield ik een goede genderbalans in het achterhoofd. Uiteindelijk namen er zeven mannelijke en zeven vrouwelijke respondenten deel. In de bijlagen (zie 7.3) valt een overzicht van de respondenten terug te vinden.

3.2 Data-analyse

De focusgroepen duurden ieder ongeveer anderhalf uur en werden opgenomen om vervolgens getranscribeerd te worden. Ook de interviews werden alle vier getranscribeerd, want zo kon de onderzoeker aandachtig luisteren, eventueel teruggaan in het audiofragment en de analyse zo volledig mogelijk uitvoeren. Op basis van de transcripten werd de data verkend om eventuele trends en patronen vast te stellen. Ik gebruikte deze patronen in het axiaal codeerproces om een codeersysteem te ontwikkelen om de data te categoriseren en achterliggende concepten aan deze categorieën te verbinden.

Gaandeweg werden codes toegevoegd, samengebundeld en hernoemd. Ik maakte gebruik van thematische analyse om patronen en thema's in deze kwalitatieve data te identificeren en te interpreteren. De data-analyse gaat daarom dieper dan een samenvatting van wat de respondenten hebben gedeeld. Ik ben namelijk geïnteresseerd in de latente concepten die schuilen achter wat er gezegd wordt door de respondenten in dit onderzoek. Daarbij is het doel niet om te veralgemenen naar een populatie, maar om de link tussen spraaknormen en generaties te verbeteren (Lareau, 2021).

Zoals beschreven bij de data verzameling was het initiële plan om de focusgroepen zo in te delen dat er een onderscheid was tussen de dramaturgische opdeling tussen *front-* en *backstage*. Uit de analyse bleek echter dat het onderscheid hiertussen niet zo helder en eerder fluïde is. In de resultaten sectie kom ik hier uitgebreid op terug.

3.2.1 Rol van de onderzoeker

De onderzoeker is onvermijdelijk een deel van het data collectie proces. Aangezien dit onderzoek interpretatief is, is het belangrijk de eigenschappen van de onderzoeker die relevant zijn voor de studie op te lijsten en in rekening te nemen bij de data-analyse. Ten eerste is de onderzoeker zelf wit. Dit zorgde ervoor dat de respondenten (die wit zijn) minder ongemakkelijk over ras en etniciteit konden spreken dan wanneer er een gekleurde onderzoeker. Daarbij moet de onderzoeker inzien en rekening houden met het feit dat het moeilijk is neutraal te blijven over een thema zoals raciale en etnische diversiteit. Verder is de onderzoeker een hoogopgeleide vrouw die zelf gelooft in discriminerende mechanismen in taal. Vandaar ook de motivatie om deze scriptie te schrijven. Daarnaast speelt de rol van de leeftijd van de onderzoeker in dit geval een belangrijke rol. Ze behoort namelijk zelf tot Generatie Z. Bij het in de interviews bevragen van backstage spraaknormen bij de jongere leeftijdsgroep speelt dit in het voordeel omdat de onderzoeker op die manier tot de in-group behoort. Anderzijds is de jonge leeftijd van de onderzoeker mogelijk een nadeel bij de interviews met oudere respondenten.

De positie als student zorgde ervoor dat de respondenten na de focusgesprekken spontaan nog een informeler gesprek met mij voerden waarbij ze hun mening met betrekking tot het thema iets minder genuanceerd brachten. Zo werd er na het stoppen van de opname af en toe nog wel wat interessants toegevoegd. Dit werd dan toegevoegd aan de notities die hielpen bij het analyseren van de data.

4 Data-analyse

4.1 Invloed van *wokeness* op taal

In focusgesprekken die gaan over ‘wat er nog gezegd mag worden’ over culturele diversiteit en racisme komen al snel het *woke* gedachtengoed en de bijhorende taalverboden aan bod. Door de zogenaamde woke-beweging lijken mensen (die zich niet associëren met het *woke* gedachtengoed) het gevoel te krijgen dat ze ‘niets meer mogen zeggen’ omdat ze anders snel als racistisch, seksistisch, ... bestempeld zouden kunnen worden. Het gevoel te moeten letten op wat je zegt, wijst op het reflexieve karakter van spraaknormen. Dat wil zeggen dat er een normverschuiving lijkt plaats te vinden in die zin dat men weerstand voelt tegen een bestaande norm. Wanneer normen hetzelfde blijven, blijven ze op de achtergrond en denk je er meestal geen twee keer over na. Het is voornamelijk wanneer de norm verschuift dat men reflexief nadenkt over de spraaknormen. Wanneer er weerstand is tegen een bestaande norm is dat een teken voor normverschuiving.

Het gaat met andere woorden over een bewustzijn van het discriminatoire gehalte van alledaagse praktijken, zoals taalgebruik. Het identiteitsvormend karakter van taal zorgt er dan ook voor dat wie zich schuldig maakt aan de instandhouding van discriminatie door uitspraken, niet (meer) tot de groep behoort. Men beoordeelt taal namelijk als gepast of niet voor de sociale context of binnen welke groep men vertoeft. Voor de woke groep zijn bepaalde uitspraken niet gepast en dus horen de mensen die die uitspraken dan doen niet (meer) tot de groep.

Zoals reeds aangehaald zijn mensen die bekend zijn met het *woke* gedachtengoed en zich er in herkennen in verhouding vaker jongeren dan ouderen (Duffy et al., 2021). In de focusgroepen zijn de jongeren over het algemeen ook meer overtuigd van *wokeness* dan de oudere respondenten. Sterker nog, in de focusgroep met babyboomers is er consensus over dat de taalverboden van *woke* “*soms toch wat te ver gaan*”. Generatie Z-er Julie stelt dan weer dat een “*slinger soms te ver moet doorslaan opdat er verandering teweeg gebracht wordt*”. Toch identificeren niet alleen de jongere respondenten zich met *woke*. In het focusgesprek met enkel babyboomers was het Phara die de rol van ‘*woke* persoon’ op haar nam. “*Ik zeg eigenlijk nooit iets verkeerd, want ik let daarop*”, zei ze.

De gepolariseerde mening over *woke* komt dan ook scherp naar voren in alle gesprekken; zowel de gesprekken met generatiegenoten als in het gemengde gesprek. Bij de gemengde groep zijn het Jan (babyboomer) en Viktor (generatie Z) die deze polarisatie belichaamden. Maar ook bij de interne groepen zijn er verschillen. Bij de interne focusgroep met generatie Z-ers komen Nina en Mathias tegenover elkaar te staan. Bij de babyboomers zijn dat Phara en Jozef. Ook tussen de progressief denkende respondenten zien we de symbolische kloof tussen *woke* en niet *woke* wederom terugkomen.

Om het bovenstaande concreter te maken, leggen we de kwestie die in de inleiding al aan bod kwam betreffende Brusselmans zijn uitspraak over een fictieve vrouwelijke, lesbische en zwarte James Bond die het n-woord in de mond neemt, ook in de focusgroepen voor (zie 7.1.1). Provoceren doet het bij iedereen, maar zoals Dennis (generatie Z) aanhaalt, is er in de gesprekken toch consensus over dat “*alles wat Brusselmans zegt met een korrel zout te nemen valt*”. De persoon van wie de uitspraak komt en de spraaknormen die we van hen verwachten, spelen mee in het al dan niet accepteren van iemands spraaknormen. Voor Sofie en Nina (generatie Z) is een verwachting echter geen excuus voor bepaald taalgebruik:

“Ik vind ongeacht of je nu Brusselmans bent of niet, doe dat gewoon niet. (...) Je kan denken dat het cool is om te provoceren, maar er is wel een grens.”
(Sofie, interne groep, generatie Z)

“Het is gewoon te makkelijk te vermijden om het wel te doen. De consensus dat je dat gewoon niet meer zegt.” (Nina, interne groep generatie Z)

Opmerkelijk is dat de oudere respondenten (zowel in de interne oudere als gemengde focusgroep) allen de woorden *“Brusselmans is Brusselmans”* in de mond nemen. De meeste babyboomers lijken het provocerend karakter van Brusselmans' humor evident te vinden en zelfs te verwachten van hem omdat ze ook allen bekend zijn met het persona van Brusselmans:

“Hij komt veel in de media en het is zijn karakter of zijn stijl om zo tegen de schenen stampen. Zo kennen we hem allemaal. En als die dat niet zou doen dan is dat Herman Brusselmans niet meer.” (Hubert, interne groep, babyboomers)

Toch stellen de babyboomers in de context van het focusgesprek dat ze vinden dat *“het eigenlijk niet kan”* dat men zulke provocerende grappen maakt over raciale kwesties. Hier schuilt een paradox; er is tegelijk een acceptatie en contestatie van de uitspraak van Brusselmans. Enkele oudere respondenten lijken nog niet helemaal gewend aan de ‘nieuwe norm’ die stelt dat men het n-woord niet dient te gebruiken. Ze stellen namelijk dat ze geloven dat dit woord in geen enkel geval gebruikt dient te worden, maar vinden het ook gek als een figuur zoals Brusselmans niet meer met zulke woorden schokt. Wat zorgt ervoor dat de schrijver een uitzondering is voor sommige respondenten? Ligt het aan een ‘bad boy’ reputatie of aan zijn creatief schrijverschap? De spraaknorm die stelt dat je het n-woord niet gebruikt, werkt in dit geval niet voor alle respondenten.

Wat initieel eenduidig lijkt, is bij nader inzien toch niet zo eenvoudig. Ook bij jongeren heerst er namelijk onzekerheid over in welke concrete situaties een spraaknorm absoluut is. In het geval van bijvoorbeeld artistieke expressie, is men niet zeker over in welke mate artistieke expressie kan en mag dienen als een reden om bepaalde woorden te gebruiken. Er is dus nog onenigheid en onzekerheid over. Die spraaknormen lijken met andere woorden nog niet helemaal onderhandeld. In het volgende citaat vat Mathias (generatie Z) samen waarom hij in het verhaal Brusselmans-Hofstede moeilijk vindt om in te schatten welke spraaknormen correct zijn.

“Ik bedoel ja gepolariseerd, daar heeft Hofstede zelf wel mee voor gezorgd. Dat is zo eigentijds hé. Nu ga ik een paar mensen tegen mij krijgen denk ik. Ik snap beide kanten voor een deel. Not done van Brusselmans dat hij hier probeert te choqueren voor welke reden dan ook. Niet te aanvaarden. Vrijheid van meningsuiting is wel een ding (...) Het ineens verbieden van het hele podium en proberen, goh, bijna een vorm van censuur op te leggen. Dat gaat voor mij wel wat ver. Nu dat er dan onmiddellijk woke-dictatuur geroepen moet worden, dat is dan ook weer zo typisch. We kunnen er niet onderuit dat er inderdaad een gevaarlijke evenwichtsoefening is tussen wat je wel kan toestaan en wat niet en waar we moeilijk over mogen doen en niet moeilijk over mogen doen. Ik snap de discussie wel.” (Mathias, interne groep, Generatie Z)

Volgens Jef (babyboomer, intern oudere groep) slaat *woke* de bal dan ook mis met haar werkwijze om onrecht tegen te gaan door middel van strenge taalverboden. Hij stelt dat *woke* op deze manier namelijk niet aanpakt waar het in de essentie over gaat; meetbare discriminatie. Hiermee sluit hij aan bij bovenstaand citaat van Mathias, die de zogenaamde taalverboden een ‘gevaarlijke evenwichtsoefening’ noemt. Daarmee stellen ze het nut van deze taalgevoeligheid in vraag:

“Eigenlijk is het jammer dat de focus van woke gaat naar zaken zoals de zwarte piet kwestie, want eigenlijk ligt daar het probleem niet. Het probleem is net dat bijvoorbeeld mensen die van een andere afkomst zijn gediscrimineerd worden op de arbeids- en woonmarkt. Dat zijn veel belangrijkere kwesties dan bijvoorbeeld zwarte piet.” (Jozef, interne groep babyboomers)

Daarop antwoordt Walter dat je voorzichtig moet zijn met “*racisme dat binnensluipt*”, waarmee hij stelt dat discriminatie die in taal, door middel van spraaknormen, doorsijpelt niet los staat van grotere vormen van discriminatie. We bespreken de rol die *wokeness* speelt in impliciete en expliciete spraaknormen, verder aan de hand van de volgende thema’s: ‘toegenomen gevoeligheid’, ‘evidentie diversiteit’, ‘bewustzijn privilege en witheid’.

4.1.1 Toegenomen gevoeligheid

Wanneer we dieper ingaan op de uitspraken van oudere respondenten dat ze het ‘woke gedachtengoed’ te ver vinden gaan, komt het thema van ‘toegenomen gevoeligheid’ bovendrijven. Dit is logisch aangezien woke een verhoogde alertheid voor sociale en raciale discriminatie en onrecht inhoudt (Weyns, 2021). Een ‘verhoogde alertheid’ en ‘toegenomen gevoeligheid’ zijn nagenoeg synoniemen voor hetzelfde fenomeen. Sofie, een van de jongere respondenten, benoemt deze toegenomen gevoeligheid wanneer het gaat over Brusselmans-Hofstede:

“Ik denk dat we ook gewoon gevoeliger zijn in het algemeen, alé zo wat gevoelig aan het worden zijn voor zo de geniale klootzak die al zo lang een imago heeft opgebouwd van zo wat choqueren en zo, ‘maar hij is toch zo slim of hij schrijft toch zo goed dus hij mag dat’. Ik denk dat we daar zo wat van gevoeliger voor aan het worden zijn.” (Sofie, interne groep, generatie Z)

Met deze quote zegt Sofie dat er minder tolerantie is voor bepaalde uitspraken over raciale en etnische diversiteit en dan ook gevoeliger lijken te worden voor dit soort uitspraken. Brusselmans komt daarbij voor haar niet langer weg met provocerende uitspraken op basis van ras omdat ze het niet meer als grappig ziet.

Tot op zekere hoogte zijn alle respondenten het erover eens dat het een positieve zaak is dat bepaalde vormen van discriminatie vandaag sneller zichtbaar zijn dan enkele decennia geleden. Vanaf een bepaald punt gaat het voor sommige respondenten echter over een grens die maakt dat er een “*overgevoeligheid*” is waardoor men het gevoel krijgt dat “*je niks meer mag zeggen*” doordat woke mensen kritiek hebben. Zo wijzen de babyboomers op een gevoeligheid die soms “*te ver gaat*”. Dit is een argument dat in het algemeen wel vaker in het nadeel van woke wordt gebruikt. Zo stelt Jan, één van de respondenten:

“Dat gaat heel ver[...]Hoe kunnen mensen zoals jullie (verwijzend naar de jongeren) verantwoordelijk zijn voor het koloniaal verleden van België? Waarom moeten jullie je verontschuldigen aanbieden? Waarom? In mijn referentiekader bied je je verontschuldigen aan als je je schuldig hebt gemaakt aan iets, maar als je dat niet bent waarom zou je dat dan moeten doen? En dat is het gevolg van een slinger die te ver gaat. Daar wil ik voor waarschuwen.” (Jan, gemengde groep, babyboomer)

Jan waarschuwt voor een te ver doorgedraaide rechtvaardigheidsredenering. Wat we tegelijk zien is dat men de zogenaamde toegenomen gevoeligheid net wél ziet als iets positief. Zo antwoordt Julie (gemengde groep, generatie Z) op bovenstaande uitspraak: “*Zijn slingers die te ver doorslaan soms niet nodig om net verandering te krijgen? Want als het altijd maar binnen dat kader blijft dan verandert er toch ook niets?*”

De meeste oudere respondenten hechten echter minder belang aan die toegenomen gevoeligheid omtrent spraaknormen en stellen veeleer dat gevoeligheden rond taalgebruik en spraaknormen wijzen op een luxepositie van waaruit men de bandbreedte (Mani et al., 2013) heeft om zich zorgen te maken over discriminerende taal. Enkele oudere respondenten stellen dan ook dat de nadruk van de *woke-beweging* op taal geen realistische maatstaf is voor mensen uit lagere sociale klassen die minder bandbreedte hebben om zulke taalgevoeligheden in overweging te nemen. Theoretisch benoemen Garfinkel (1967) en Schutz (1970) deze houding waarin de nadruk ligt op actie en waar zorgen overwegend praktisch zijn, met de term *natural attitude*. Een natuurlijke attitude (ten opzichte van etnisch-culturele diversiteit) is typisch voor 'de onfatsoenlijken'; mensen die Antonissen (2018) beschrijft als "bange blanke mensen, het racistisch stemvee van de populistten, de *white trash* uit onze voorsteden. Het zijn medeburgers voor wie de globalisering geen pretpark is, met leuke citytrips en goedbetaald kenniswerk."

Dit vormt overigens het basisidee van een wederkerende kritiek op het *woke* gedachtengoed die voornamelijk de oudere respondenten delen. Namelijk dat er binnen *wokeness* geen rekening wordt gehouden met het idee dat sociale taalgevoeligheden samenhangen met wat Bourdieu (2018) benoemde als 'cultureel kapitaal', iets wat bij de eerder vernoemde 'natuurlijke houding' mist. Een hoge mate van cultureel kapitaal stelt een persoon in staat reflexiever met taal om te gaan en de zogenaamde *woke* taalverboden effectief in acht te nemen. Binnen dat cultureel kapitaal valt namelijk onder andere linguïstisch kapitaal. Ongefilterd (en dus eerder ongevoelig aan veranderingen in spraaknormen) zeggen wat er op je lever ligt vanuit een natuurlijke attitude is typerend voor wat Bourdieu (2018) een arbeidershabitus noemt en wat het citaat van Antonissen (2018) over de onfatsoenlijken invult. In 'The Moral Significance of Class' benadrukt Andrew Sayer (2005) de morele betekenis van klasse en het belang hiervan in dagelijkse interacties. In tegenstelling tot het *woke* gedachtengoed, waar geen plaats is voor klassenongelijkheid wanneer het om witte mensen gaat, neemt Sayer deze 'lekenormativiteit' wel serieus. De oudere respondenten hechten ook meer belang aan begrip voor deze praktijken en manieren van leven.

Wanneer we vergelijken wat de babyboomers en generatie Z-ers zeggen over deze sociale en klasseverschillen met betrekking tot taalgebruik, wordt het duidelijk dat de jongere respondenten strenger zijn op het taalgebruik terwijl oudere respondenten begripvoller zijn. Cultuursocioloog Walter Weyns beschrijft deze 'strengere *woke* visie' in zijn boek 'Wie Wat Woke – een cultuurkritische benadering van wat we (on)rechtvaardig vinden' als volgt: "De goeie oude sociale klassenverschillen kun je niet duiden als 'wit' tegen 'minderheden'. Sociale klassenverschillen snijden dwars door de witte meerderheid heen. *Woke* personen weten ook wel dat klasse-gebonden discriminatie bestaat. Maar als die niet voortkomt uit, of toch minstens samenhangt met, ongelijkheid op het vlak van etniciteit, 'ras', gender, seksuele identiteit of klimaat, zijn ze geneigd om ernaast te kijken."

4.1.2 Evidentie diversiteit/Kosmopolitische evidentie

Dat die *woke* strengheid voornamelijk bij de jongere respondenten terugkomt, valt te linken aan de etnisch-cultureel diverse omgeving waarin ze opgroeien. Voor de generatie Z-ers is er namelijk een vanzelfsprekendheid in diversiteit waar die voor ouderen nog expliciet benoemd moet worden. De generatie Z-ers in de focusgroepen problematiseren *woke* minder. Het kader van de kosmopolitische omgeving biedt hier onder andere een verklaring voor (Kostet et al., 2021). Jongeren groeien in het algemeen op in een etnisch en cultureel meer diverse wereld dan hun grootouders. Het is niet persé zo dat de jongeren zelf in een diverse omgeving opgroeiden (Sofie en Nina geven bijvoorbeeld aan dat ze naar zeer witte scholen gingen), maar toch geven de jongere respondenten aan meer in contact te komen met diversiteit (ook op sociale media). Jozef, verwoordt dit zelf als volgt:

“Jongeren zijn natuurlijk ook veel meer in contact met die multiculturele maatschappij dan ouderen dikwijls, omdat ze dat ook in hun studies gewend worden. Dat zijn altijd gemengde groepen, ze leren dus ook die jongeren op een andere manier kennen waar dat bij ouderen dikwijls de angst aanwezig is om daar toch wel op sommige vlakken een ander manier van omgaan mee naar voor te brengen.” (Jozef, interview babyboomer)

Men verwacht dat de trend van toenemende superdiverse steden, die Jozef hier benoemt, de komende decennia alleen maar zal toenemen door meer migratiestromen en dus een hogere mate van etnisch-religieuze en socio-economische diversiteit. Dit zal de norm worden voor steden in de 21^e eeuw, of toch in enkele buurten in de stad (Oosterlynck & Verschraegen, 2018). Mensen leven volgens Wessendorf (2013) in een soort gemoedelijkheid samen in de context van een superdiverse stad. Het gaat erom dat diversiteit gemeengoed wordt, wat van burgers van diverse buurten vraagt dat ze een evenwicht vinden tussen positieve relaties en afstand bewaren, oftewel “omgaan met verschillen door open te zijn, maar soms ook gesloten”. Al is een hoge mate van etnisch-culturele diversiteit geen garantie voor een meer kosmopolitische kijk (Duyvendak et al., 2020), het speelt desalniettemin een rol.

Het is dan ook logisch dat de babyboomers explicieter stellen dat ze ‘ruimdenkend’ en niet racistisch zijn. In dat proces tonen ze toch nog tekenen van de minder open houding ten opzichte van andere culturen en etniciteiten die in hun leven een rol speelden toen ze opgroeiden. Op deze verschillende tijdsgelasten waar beide generaties in opgroeiden en hun spraaknormen in aanleerden, gaan we dieper in onder hoofdstuk 5.2: Hoe het vroeger was (‘in mijn tijd’).

4.1.3 Bewustzijn privilege en witheid

Woke hangt samen met een groeiend bewustzijn van witheid en het privilege dat met deze huidskleur gepaard gaat. “Wit ben je dus niet enkel op grond van je huidskleur, maar vooral omdat je, onwetend of de andere kant opkijkend, geniet van de voorrechten die die kleur met zich meebrengen” (Weyns, 2021, p. 33). Jongeren geven makkelijker toe dat ze ook fouten maken tegen de spraaknormen en nemen een eerder nederige houding aan omwille van hun wit-zijn (zie onderstaand citaat van Viktor, generatie Z). Zo erkennen ze bijvoorbeeld het privilege dat ze hebben door hun witheid ten opzichte van mensen met een donkerdere huidskleur. Dit vraagt om nuancering; we kunnen het bewustzijn van de respondenten niet testen. Wat wel kan is een ‘staat van bewustzijn’ attribueren of toeschrijven, zoals men bijvoorbeeld in de dramaturgie doet. Daarbij problematiseren we het ‘bewustzijn’ door de vraag te stellen: wie schrijft doorheen het alledaagse spreken welke vorm van bewustzijn aan wie toe?

Dit bewustzijn van witheid en het daarmee gepaarde privilege komt in de focusgroepen bij generatie Z explicieter tot uiting dan bij de babyboomers. Viktor, generatie Z-er, toont dat hij enorm bewust bezig is met zijn identiteit als wit persoon, hetgeen er volgens hem voor zorgt dat hij bepaalde vormen van discriminatie nooit helemaal zal kunnen begrijpen:

“Je kan je moeilijk inbeelden als je niet van een bepaalde groep bent wat het is om zo een ding mee te maken[...]Ik vind dat ik als blonde, witte persoon met blauwe ogen me niet écht kan inbeelden hoe het is om gediscrimineerd te worden op basis van mijn uiterlijk. Ik kan het wel proberen te begrijpen aan de hand van andere kenmerken op basis waarvan ik zelf aan de kant geschoven ben geweest, maar ik weet dat ik het nooit honderd procent zal kunnen begrijpen.” (Viktor, gemengde groep, generatie Z)

Het bewustzijn lijkt toe te nemen en samen te hangen met de toegenomen gevoeligheid rond taal alsook de evidentie voor jongeren die opgroeien in een steeds multiraciaal meer diverse stedelijke omgeving. In het volgende deel van de data-analyse vergelijken we de algemene spraaknormen van vandaag met die van vroeger.

4.2 Hoe het vroeger was ('in mijn tijd')

Spraaknormen hangen onlosmakelijk samen met een sociale context, die op zijn beurt onderhevig is aan de tijdsgeest. In gesprek met de respondenten van de oudere generatie komt vaker naar boven dat zij zijn opgegroeid in een periode dat men geen probleem ziet in het gebruik van bepaalde ras-gerelateerde, discriminerende termen. Er was met andere woorden geen sprake van *wokeness*. De verandering in spraaknormen over de jaren heen die algemeen wel aanvaard wordt, is een goede zaak volgens de oudere respondenten. Zo stellen ze dat het vandaag algemeen aanvaard is dat je het n-woord niet meer gebruikt om zwarte mensen te duiden. Vroeger was dit anders: *“Met ‘die zwartekes’. Zo werd dat gezegd hé.” “Met Expo ‘58 kwamen ze kijken naar die donkere mensen.”* Deze uitspraken wijzen op een hoge mate van reflexiviteit en een aanvaarding van de nieuwe, algemene taalnormen. Toch stelt Rita dat de oude taalnormen diep ingesleten zijn:

“Ja wij zijn als kind opgevoed met het woord ‘neger’. Wij spaarden voor de ‘negertjes van Afrika’. [...] Dat was bij ons gewoon een begrip en ik denk dat we dat woord daarom blijven gebruiken.” (Rita, gemengde groep, babyboomer)

Rita verwijst in het bovenstaande citaat naar de jaren '60; de periode waarin ze opgroeide. Respondenten die opgroeiden in de sociale context van deze periode hebben de spraaknormen doorheen hun leven weten veranderen, want *“vroeger was het anders”*. Wat was er dan precies anders? In de jaren '60 had men bepaalde begrippen zoals 'alledaags racisme' (Essed, 1991) nog niet om de werkelijkheid te markeren, om het in de termen van Brekhus (1998) te verwoorden. Brekhus (1998) stelt namelijk het volgende: *“Language plays a key role in the social marking process. Naming or labelling a category simultaneously constructs and emphasises that category. When we mark something linguistically, we qualify it as a 'specialised' form that we must distinguish from the more 'general' form.”* Alledaags racisme is niet langer *unmarked*. Er worden sinds het fenomeen gemarkeerd is verschillende studies over uitgevoerd in de sociale wetenschappen waardoor er ook groeiende kennis over het onderwerp wordt gegenereerd. Aan de hand van een reeks casestudies beschrijft Gloria Wekker in haar boek 'Witte Onschuld' (2016) hoe prominent alledaags racisme onder andere in de jaren '60 nog naar voren komt in Nederland en de Verenigde Staten. Jozef (babyboomer) beaamt dit: *“Het grote verschil met vroeger is dat daar nu dikwijls een verkeerde connotatie aan verbonden wordt vind ik”*. Uit deze resultaten blijkt dat de periode, waarin de babyboomers opgroeien, het socialisatieproces niet zo raciaal en etnisch gecodeerd als die waar generatie Z in opgroeit.

Geert Buelens, beschrijft hoe er in de jaren '60 toch verandering in het bewustzijn over ras en diversiteit kwam. *“Achtergestelde bevolkingsgroepen vchten voor politieke rechten, maar ook voor culturele zichtbaarheid en respect”* (Buelens, 2018). Jan (babyboomer) verwijst bijvoorbeeld naar mei '68; de periode van studentenprotesten voor meer vrijheid en democratie, een periode die de babyboomers als tieners meemaakten. Al was er in de jaren '60 verandering in de maak, toch blijft het socialisatieproces in de periode waarin de babyboomers opgroeiden niet zo raciaal en etnisch gecodeerd als die waar generatie Z-ers in opgroeiden. Uit onderzoek van Dirlik (2008) blijkt dat deze verandering in macro-sociologisch discours omtrent raciale en etnische diversiteit samenhangt met de toegenomen globalisering. Hubert oppert dit idee van verandering door globalisering ook:

“Vroeger leerde je dingen in je kleine gemeenschap, het dorp of de gemeente. Nu is de wereld nog een kleiner dorp geworden dan het toen al was door de media. Neem bijvoorbeeld zwarte piet. Dat was vroeger een normale zaak, maar nu mag je niet meer spreken van zwarte piet. Het moet een roetpiet zijn. Die zaken zijn nu helemaal veranderd ten opzichte van vroeger.” (Hubert, interne groep, babyboomers)

En ook vanuit het perspectief van generatie Z is er een groot verschil met ‘hoe het vroeger was’. Nina, generatie Z-er, accepteert dat de babyboomers, de generatie van haar grootouders, opgroeiden in een andere leefwereld waarin racisme vaak ongemarkeerd passeerde in haar alledaagse vorm. Wel geeft ze aan dat ze het gevoel heeft dat deze spraaknormen niet gemakkelijk vallen te veranderen. (Dit bespreken we verder in hoofdstuk 4.4: Onderhandeling spraaknormen).

“Ja ik denk bij mijn ene paar grootouders is dat ook heel erg zo die hebben naar mijn weten altijd naar hun idee heel open minded geweest en vrij progressief, maar ik denk dat het raciale en etnische thema in de loop van de decennia in hun leven gewoon nooit echt een ding in hun leefwereld was waar ze het over hadden of zo. En ik merk dat nu ik bijvoorbeeld ook niet echt de discussie met hen erover aanga omdat ik niet het gevoel heb dat ze op dat vlak nog echt van mening gaan veranderen of zo. Maar het zijn inderdaad net zoals de grootouders van Sofie eerder ingebakken ideeën die er al lang zitten.” (Nina, interne groep, generatie Z)

Zonder te ver uit te weiden over hoe spraaknormen veranderen in samenhang met de tijdsgeest, hebben we in dit hoofdstuk de rol van de tijdsgeest wel geduïd. Wat de oudere respondenten vertellen over spraaknormen die ze hanteerden toen ze jonger waren helpt ons hun spraaknormen vandaag te begrijpen. De spraaknormen die gelden als we jong zijn, zijn niet echter onveranderlijk; doorheen een leven leert men in interactie met anderen en met een veranderende tijdsgeest welk taalgebruik getolereerd wordt in welke situaties. Spraaknormen zijn met andere woorden onderhevig aan verandering ten gevolge van een tijdsgebonden context. In het volgende hoofdstuk gaan we dieper in op hoe verschillende ‘sociale situaties’ of contexten nu precies een invloed hebben op de spraaknormen die worden geactiveerd in gesprekken over raciale en etnische diversiteit.

4.3 Contextueel beïnvloedbare spraaknormen

Zoals eerder vermeld behoren spraaknormen niet aan individuen. Een spraaknorm is namelijk onderhevig aan contextuele factoren. Eenzelfde persoon zal naargelang de sociale context (bijvoorbeeld op het werk of bij vrienden) mogelijks verschillend over hetzelfde onderwerp praten. Randall Collins (1988) stelt dan ook dat de codes en rituelen die men gebruikt om de interactie te sturen afhankelijk zijn van de situatie waarin men zich bevindt. Dit bespreken we in dit hoofdstuk aan de hand van een studie van Walton et al. (2013) waarin de onderzoekers drie verschillende sociaal contextuele factoren onderscheiden die een invloed hebben op spraaknormen. In stuk 4.3.1 gaan we aan de hand van het begrip 'referentiekader' vervolgens dieper in op wat ervoor zorgt dat mensen sociale contexten, en daarmee samenhangend spraaknormen, anders inschatten. Zo stelt Dennis, generatie Z-ers: *"Ik denk dat in veel gevallen de context een rol speelt. Dus wat je kan zeggen, tegen wie je het kan zeggen en waarover het gaat."*

Aan de hand van de bekomen data uit de focusgroepen en interviews, blijkt het onderscheid van Walton et al. (2013) relevant. Dit onderzoek belicht het contextueel belang van spraak met betrekking tot ras en etniciteit. Hierbij dragen de vertrouwdheid tussen sprekers en luisteraars, het effect van de spraak, de intentie van de spreker allemaal bij tot hoe de mensen racisme conceptualiseren en begrijpen (Walton et al., 2013). We presenteren de belangrijkste bevindingen met betrekking tot dit onderscheid.

Ten eerste is de intentie van een racistische opmerking of grap en de impact ervan op de geadresseerde persoon van belang. In het onderzoek van Walton et al. (2013) wordt zo een mop of opmerking als acceptabel gezien wanneer de intentie goed is. Hoe intentie gepercipieerd wordt door anderen is daarbij van belang. In dit onderzoek peilen we namelijk niet naar de feitelijke intenties die spelen bij bepaalde spraaknormen. Wel kijken we naar de intenties die personen attribueren aan gesprekspartners bij het spreken (Burke, 1969).

"Soms vind ik het toch moeilijk te weten wanneer je iemand moet verbeteren. Neem nu mijn buurman. Dat is de beste mens die ik ooit ben tegengekomen, maar die spreekt dus ook over een 'makkak' en zo van die dingen. Ik heb het heel moeilijk om daar met hem over te praten omdat dat eigenlijk in wezen een brave en goede mens is. Hij realiseert zich waarschijnlijk niet dat bij anderen slecht overkomt. Veel mensen die heel goed zijn die spreken bijvoorbeeld nog over 'een neger', maar die mensen hebben daar geen verkeerde intenties bij." (Jozef, interne groep, babyboomers)

Jozef toont in dit citaat dat hij zelf denk dat bepaalde woorden die zijn buurman gebruikt volgens hem eigenlijk niet meer gezegd kunnen worden. Om zijn buurman toch op de positieve manier te blijven zien, attribueert Jozef een goede intentie aan zijn buurman.

Ten tweede noemen Walton et al. (2013) de positionaliteit en relationaliteit die individuen innemen ten opzichte van de gesprekspartners als factor die invloed uitoefent op hoe men spreekt over raciale en etnische diversiteit. Concreet gaat dit over hoe goed en hoe lang men elkaar kent en waardoor men denkt te kunnen inschatten wat acceptabel wordt geacht te zeggen. Rita benoemt dit als volgt:

"Van sommige mensen, ook in je vriendenkring, merk je dat ze op een andere manier reageren op mensen en daar accepteer je dat makkelijker van. Als iemand anders diezelfde reactie zou hebben dan zou je denken: wat is dit nu? Maar in een kleine vriendenkringen is dat anders." (Rita, gemengde groep, babyboomer)

Ten derde speelt de aanwezigheid of afwezigheid van de persoon waar het over gaat een rol (Walton et al., 2013). Opmerkingen die gemaakt worden in het bijzijn van de geadresseerde persoon worden als minder acceptabel ervaren. Zo stelt Walter zich meermaals gedurende het gesprek de vraag wat mensen met een andere huidskleur dan wit zouden denken van de spraaknormen in gesprekken over raciale en etnische diversiteit:

“We hebben het nu over de anders getinte mensen, maar wat vinden die daar zelf van? Ik denk dat die dat absoluut niet leuk vinden. En ik kom dan terug op wat ik daarnet zei: het [racisme] sluipt binnen hé. En als je dat soort termen van makkak en dergelijke allemaal blijft gebruiken dan bestendig je eigenlijk die hele zaak.” (Walter, interne groep, babyboomers)

4.3.1 Context bepalen met referentiekader

De betekenis die de respondenten geven aan handelingen is afhankelijk van de sociale situatie waarin deze handelingen (lees: wat iemand zegt) zich voordoen. We kunnen er dus van uitgaan dat de respondenten doorheen hun spreken inderdaad reageren op een context, maar deze zelf ook mee vorm geven en interpreteren. Als gesocialiseerde deelnemers aan de sociale interactie leert men wat de relevante codes en regels zijn voor situaties en hoe we verschillende situaties kunnen herkennen (Verhoeven, 1983). Om duidelijk te maken in welke sociale situatie men zich bevindt (zowel aan zichzelf als aan anderen), maken mensen gebruik van sociale schema's of kaders, hetgeen Goffman (1974) *frames* noemt. Deze kaders worden niet gecreëerd door de individuele gesprekspartners, maar zijn onderdeel van de culturele achtergrondkennis en beperken de sprekers zo in hun volledige vrijheid om elke situatie opnieuw te onderhandelen (Goffman, 1974; Verhoeven, 1983). Jan, een respondent die deelnam aan het gesprek met babyboomers en generatie Z-ers, stelt helder dat de spraaknormen die mensen hanteren in verschillende sociale contexten gevormd worden door iemands referentiekader:

“[...] Een referentiekader dat krijg je op twee manieren. Dat is ten eerste door gewoon groot te worden. Je familie en de sociale omgeving waarin je geboren wordt. Een tweede gedeelte komt vanuit wat je zelf meemaakt en zelf veroorzaakt, de dingen die je doet, mensen die je tegenkomt, invloeden die je ondergaat van buitenaf [...] Tijden zijn nu eenmaal veranderd, ja oké. Mijn betoog is dan: als je het wilt veranderen dan moet je het niet naar de mens doen, maar naar het kader. Als je acties onderneemt moet je dat kader aanpassen. En het heeft geen zin om een brave mens die neger zegt te huid vol te schelden, want die weet totaal niet wat er gebeurt.” (Jan, gemengde groep, babyboomer)

Deze kaders waarbinnen we de wereld ervaren bepalen onze percepties, interpretaties, en daarmee alsook ons handelen en spreken. Volgens Goffman is het daarom de taak van de socioloog om deze kaders te ontcijferen en het sociaal handelen overzichtelijk te maken (Verhoeven, 1983).

Susie Scott (2016) stelt: *“Frames act as a blueprint for social conduct, by providing a set of shared meanings about what is going on, as well as understandings of the rules, roles and rituals to be followed. However, agency is still apparent in the idea that frames have to be interpreted and applied by actors”* (Scott, 2016, p. 199).

Afhankelijk van het referentiekader waardoor iemand de context evalueert, zullen mensen de context bij het spreken over raciale en etnische diversiteit verschillend interpreteren. Sommige respondenten zullen die context eerder duiden als een legitieme en collectieve strijd tegen discriminatie en voor rechten. Andere respondenten presenteren het als toenemende politieke correctheid, censuur, etc. In het volgende hoofdstuk bespreken we hoe mensen in onderhandeling gaan met elkaar over 'wat er nog gezegd mag worden'.

4.4 Onderhandeling spraaknormen

Binnen dit thema gaan we dieper in op de factoren die bepalen hoe gesprekspartners elkaars spraaknormen inschatten. Daarbinnen bespreken we wat mensen doen wanneer ze merken dat deze normen verschillen. Kiezen ze ervoor om hierover in onderhandeling te gaan of niet? En welke zaken beïnvloeden het maken van die keuze? Ook bespreken we hoe zo een onderhandelingsgesprekken lopen, specifiek tussen generatie Z-ers en babyboomers.

4.4.1 Mogelijkheid tot dialoog

In de interne focusgroepen gaat het expliciet over 'in dialoog gaan over elkaars spraaknormen' en het belang hiervan. Enerzijds heerst de mening dat je altijd moet blijven praten, maar anderzijds is de mening dat de mogelijkheid tot gesprek op een gegeven moment ook stopt. Zo stelt Nina, generatie Z-er: *"Er is ook al heel veel over gepraat... Ik snap ook wel dat mensen niet elke week opnieuw hetzelfde debat willen aangaan."* Andere generatie Z-er, Viktor deelt deze mening: *"Ik snap ook wel dat de dialoog niet meer te voeren valt."* Daarmee lijken Nina en Viktor te willen zeggen dat diegenen die 'nog altijd' niet mee zijn een inhaalmanoeuvre moeten maken als het gaat over 'wat er nog gezegd mag worden'. Sofie vindt het toch belangrijk dat we blijven luisteren naar en praten met elkaar:

*"Ik denk dat als je **niet** volgens de progressieve norm denkt, je al snel het gevoel krijgt in een hoek geduwd te worden. En al vind ik dat soms wel terecht, probeer ik mindfull te zijn naar die mensen. Debat is dan ook zeker zinvol omdat het tot inzicht in elkaars standpunten kan leiden. Je wilt naar een gemeenschappelijke grond toewerken. Sommige thema's zijn absoluut en dan moet er niet altijd ruimte voor dialoog zijn, maar vaak lenen thema's zich wel tot een debat dat op een zachtere manier gevoerd kan worden volgens mij."* (Sofie, interne groep, Generatie Z)

Twee respondenten vermeldden in een interview dan ook dat ze het gevoel hadden *"op hun tong te moeten bijten"* tijdens het focusgesprek door bepaalde gespreksdeelnemers die een scherpe mening konden formuleren. Deze geremdheid viel volgens de respondenten ook te wijten aan een gebrek aan adequate kennis over het besproken onderwerp. Zo vraagt Julie, generatie Z-er, zich luidop af of je *"alleen een uitgesproken mening kan hebben als je genoeg geïnformeerd bent"*. Het al dan niet beschikken over voldoende informatie over het onderwerp speelt dus ook een rol in het al dan niet aangaan van het gesprek. Gedeelde begripsvorming en impliciete kennis speelt dan ook een rol in het al dan niet aangaan van een gesprek over elkaars spraaknormen.

Zoals reeds in het theoretisch kader werd aangehaald, gaat het onderhandelen van elkaars spraaknormen terug tot de dieperliggende gevoelens omdat spraaknormen raken aan iemands (sociale) identiteit. Blommaert and Verschueren (2005) leggen uit dat taal een onderscheidend groepskenmerk is en daarom een belangrijke identiteitsmarker is. Niet alleen welke taal we spreken (e.g. Nederlands, Engels, Portugees, ...), maar ook welke woorden we gebruiken en hoe we dingen verwoorden, dragen bij aan het identiteitsvormend karakter van taal. Dit draagt bij tot de mogelijkheid tot dialoog, want als men vanuit verschillende manieren van spreken vertrekt (lees: *woke* of niet), kan dit het gesprek bemoeilijken.

4.4.2 Gesprek tussen babyboomers en generatie Z-ers

Aangezien dit onderzoek de spraaknormen in eerste plaats vergelijkt tussen twee generaties, is het interessant om de intergenerationele dynamiek in de onderhandeling van spraaknormen te bekijken. Hoe staan babyboomers hierin in gesprekken met generatie Z-ers en omgekeerd?

Uit onderzoek van Jeanette Sundhall (2017) blijkt dat iemands leeftijd beschouwd kan worden als een machtsorde. Uit haar onderzoek blijkt dat kinderen en jongeren op weerstand stoten wanneer ze deelnemen aan democratische processen met oudere mensen. De machtsorde op basis van leeftijd houdt dan ook een sociale orde in stand die hiërarchisch en discriminerend kan werken, zo stelt Sundhall (2017). Taal is een middel om deze machtsorde in stand te houden. Bourdieu (2014) stelt namelijk dat taal een machtsmiddel is waarmee individuen hun eigen belangen nastreven en hun praktische bekwaamheid tonen. Taal is dus meer dan enkel een communicatiemiddel; individuen gebruiken het om hun eigen sociale positie op een symbolische manier uit te drukken.

Omgekeerd vinden de babyboomers de generatie Z-ers soms betweterig overkomen door de manier waarop de jongeren hun boodschap overbrengen. In de focusgesprekken en interviews komt dit naar voren als 'de les lezen', wat een eerder negatieve connotatie heeft. De jongere respondenten stellen echter dat dit niet zo bedoeld is. Sterker nog; de generatie Z-ers halen aan dat in gesprek gaan een "*vorm van respect*" is. De jongere generatie zegt streng te zijn voor zichzelf. Zo stelt Nina (generatie Z): "*[...] Met mijn oudere familie probeer ik altijd op een zachte manier te verbeteren. Zo van 'misschien kan je overwegen om dat woord niet te gebruiken' of zo.*" De mensen waarvoor men deze strengheid doortrekt mogen dit als respectabel opvatten, zo stellen de enkele generatie Z-ers. In Garfinkels etnomethodologische studie van alledaagse activiteiten (1964) stelt hij dat met wie men in gesprek gaat en met wie niet, al dan niet bewust, inderdaad een betekenis heeft.

4.5 Fluiditeit front- en backstage

De voorgaande hoofdstukken binnen de data-analyse vertellen ons meer over welke spraaknormen babyboomers en generatie Z-ers wanneer hanteren. Dit kunnen we in het algemeen terugbrengen tot de dramaturgische begrippen van *front-* en *backstage*. Deze concepten zijn relevant in het bestuderen van spraaknormen aangezien spraaknormen samenhangen met de context. We bespraken reeds de invloed van tijdsgebonden en sociale context op het spreken over raciale en etnische diversiteit. In dit laatste deel binnen de data-analyse verduidelijken we de rode draad van *front-* en *backstage* met betrekking tot spraaknormen.

Aan de context waarin men spreekt, hangen normen vast. Om het met de woorden van Goffman (1956) te zeggen zullen mensen een *performance*, en de daarbij horende spraaknormen, afstemmen op deze context. Zo een *performance* geeft men op de *frontstage*: het podium waar zich sociale interacties afspelen waarbij men rekening houdt met de verwachtingen van het publiek. Binnen een zogenaamd veld, bijvoorbeeld de context van de gevoerde focusgesprekken in dit onderzoek, is wat men zegt onderhevig aan verwachtingen. Zoals Hanks (2005) Bourdieu parafraseert: “Any field automatically censors the discourse that circulates through it”. Zo stelt Bourdieu dat men individuele expressie via taal zal afstellen op het veld, dat deze expressie beloont of net bestraft. Door deze stappen telkens te overlopen, past het individu zich steeds beter aan naargelang diens plek in het veld. Zoals Jozef stelt, verduidelijkten de posities die de respondenten ten opzichte van elkaar en over het onderwerp innamen naarmate de focusgroepen vorderden:

“In het begin is het natuurlijk altijd even aftasten hoe dat de mensen zijn omdat je ze niet kent. Het zijn ook gesprekken die je niet voert met mensen die je niet kent dus dat is een beetje moeilijk in het begin, maar ik vond wel dat dat erg vlot liep bij deze groep. Waarschijnlijk ook omdat er heel wat culturele achtergrond bij de meesten. Ze waren ook wel allemaal bekwaam in het voeren van gesprekken en zo dus de vaardigheden die ze daarvoor hadden waren wel groot.” (Jozef, interview, babyboomer)

Toch bleek het onderscheid tussen *front-* en *backstage* in het data-verzamelingsproces en de data-analyse niet zo evident. Net zoals onderzoek van Lewin and Reeves (2011) aangeeft, is het onderscheid tussen de *front-* en *backstage* werkelijk een complex gegeven waar veel variatie in zit. Er valt dan ook geen zwart-wit onderscheid tussen de *front-* en *backstage* te maken. In eenzelfde gesprek zijn er meerdere *front-* en *backstages* tegelijk mogelijk. Er is al meteen sprake van een *frontstage* wanneer er een publieke zichtbaarheid voelbaar is voor een van de gesprekspartners. Je bent je in een gesprek zo goed als altijd bewust van een zekere *frontstage* kwaliteit. In Figuur 1 visualiseren we het eerder als een spectrum waarbij *front-* en *backstage* fluide in elkaar overlopen.

Figuur 1: Fluïde onderscheid tussen *front-* en *backstage*

Welke contexten precies fungeren als *front-* en *backstage* verschilt tussen individuen, maar er zit algemeen genomen dus toch een gradueel verschil in de intimiteit van de sfeer in een gesprek. De respondenten ervoeren de interviews ten opzichte van de focusgesprekken als een *backstage*. Dat wil echter niet zeggen dat de interviews een volledige *backstage* konden simuleren. Dit hangt op zijn beurt namelijk af van factoren zoals de relatie tussen de interviewer en de respondent op basis van onder andere het leeftijds- en genderverschil. In de focusgroepen waarin respondenten van dezelfde leeftijd zitten (intern jonger en intern ouder), praat men in het algemeen openlijker over spraaknormen en wat men vindt dat nog gezegd kan worden dan in de gemengde groep.

De fluïditeit tussen *front-* en *backstage* maakt het onderscheid zeker niet minder interessant, want in de interviews komt het verschil tussen *front-* en *backstage* wel naar voren en zien we dat respondenten plots toch beginnen te spreken over *self silencing* waarbij ze zich in de *frontstage* context van het focusgesprek censureren. Harper et al. (2006) stellen dat mensen hun eigen mening soms zullen onderdrukken om relaties in stand te houden en noemen dit *self silencing*. Op dramaturgische wijze beschrijven Harper et al. (2006, p. 460): *“This inhibition of self-expression inevitably leads to the individual’s ‘loss of self’ within the relationship. The individual is then forced to present a contrived self in order to increase intimacy, which diminishes the possibility of achieving a genuine relationship.”* Zo kwam in elk van de interviews naar voren dat de respondenten na afloop van het focusgesprek het gevoel hadden gehad niet alles gezegd te kunnen hebben. Nina zegt hierover:

“Algemeen vond ik het wel interessant dat wij allemaal zowat aan dezelfde kant van het politieke spectrum zaten en toch nog heel verschillende opvattingen hadden over wat je kan zeggen en wat niet in welke context. Er waren ook verschillen in waar discussie over nodig is versus waar mensen niet meer over discussiëren.” (Nina, interview, generatie Z)

5 Conclusie

Onderzoekers stellen dat de manier waarop we spreken over de werkelijkheid, deze mee vormt (Austin, 2013; Butler, 2009). De *Critical Race Theory* bouwt verder op dit idee en neemt alledaags racisme als uitgangspunt, hetgeen zich onder andere in dagelijks taalgebruik uit. Volgens de CRT kunnen spraaknormen bijdragen tot de instandhouding van discriminatie van mensen op basis van raciale en etnische verschillen (Delgado & Stefancic, 2017). Micro-sociologische mechanismen zoals ingesleten taalgewoonten die naar voren komen bij het spreken over diversiteit geven dan ook inzicht in grotere maatschappelijke mechanismen met betrekking tot diversiteit en discriminatie op basis van diversiteit.

Het debat over ‘wat er nog gezegd mag worden’ over raciale en etnische diversiteit is, mede door de popularisering van het *woke* gedachtengoed, een *hot topic*. *Woke* geeft het idee van taal-performativiteit in de praktijk vorm door taal als emancipatorisch middel in te zetten om onrecht aan te vechten (Weyns, 2021). Onderzoek toont aan dat meer jongeren dan ouderen zich identificeren met *woke*. De resultaten bevestigen dit en tonen dat generatie Z-ers bijgevolg relatief makkelijker rekening houden met deze *woke* spraaknormen dan babyboomers. Dit hangt samen met de verschillende sociale, tijdsgebonden en ruimtelijke contexten waarin het referentiekader van de twee generaties vorm kregen. Ondanks dat de respondenten uit beide generaties zich antiracistisch uiten, blijkt diversiteit voor generatie Z-ers namelijk evidentier dan voor babyboomers (Kostet et al., 2021). Generatie Z-ers groeiden op in etnisch en raciaal meer diverse en kosmopolitische contexten (zowel ruimtelijke als sociaal) dan babyboomers. Onderzoek (Oosterlynck & Verschraegen, 2018) voorspelt overigens dat de kosmopolitische evidentie voor toekomstige generaties zal toenemen doordat steden in toenemende mate multiraciaal worden.

Een interessante bevinding die samenhangt met deze kosmopolitische evidentie is dat het voor witte generatie Z-ers cruciaal is om in gesprekken over raciale en etnische diversiteit bewust te zijn van hun witheid, en het privilege dat hier volgens hen mee gepaard gaat. De babyboomers zijn daarentegen minder bewust van hun witheid en privilege, en hebben dan ook minder aandacht voor het emancipatorische karakter van taal vergeleken met de generatie Z-ers. De oudere respondenten vinden bijvoorbeeld dat het n-woord niet langer acceptabel is, maar gebruiken het n-woord wel wanneer ze spreken vanuit het persona van een racist of wanneer ze racisme willen duiden. De jongeren vermijden echter ook in die laatste gevallen om het woord te gebruiken.

Deze talige ‘toegenomen gevoeligheid’ gaat voor de babyboomers soms te ver omdat hierin een nuance van intentie verloren gaat. De babyboomers hechten namelijk, vergeleken met de generatie Z-ers, meer belang aan de intentie die schuilt achter uitspraken over raciale en etnische diversiteit. Dit sluit aan bij een kritiek op de *woke* visie dat de strengheid in taal onredelijk ver doorslaat. Hierdoor hebben mensen die zich niet vinden in de talige strengheid van *woke*, wel eens het gevoel ‘niets meer te mogen zeggen’. Gesprekken over spraaknormen gaan bijgevolg intergenerationeel niet erg de diepte in omdat babyboomers enerzijds vinden dat *woke* een slinger is die te ver doorslaat en generatie Z-ers anderzijds taal als emancipatorisch middel zien om onrecht tegen te gaan (waardoor men streng moet zijn). Daarbij zien we bij enkele generatie Z-ers het paradoxale gegeven dat ze niet altijd de energie willen steken in het onderhandelen van spraaknormen.

Daarmee komen we op het punt dat gesprek voeren moeilijk is doordat de generaties vanuit verschillende referentiekaders met elkaar in gesprek gaan over spraaknormen. We stellen vast dat het gevoel ‘niets meer te mogen zeggen’ enerzijds en het gevoel ‘alles toch al gezegd te hebben’ anderzijds, in combinatie een struikelblok kan vormen om überhaupt diepgaande gesprekken aan te gaan. Gesprekken waarin babyboomers en generatie Z-ers met elkaar expliciet praten over elkaars spraaknormen

Deze bevindingen dragen op verschillende manieren bij aan ons begrip over spraaknormen van babyboomers en generatie Z-ers die geactiveerd worden in gesprekken over raciale en etnische diversiteit. Daarnaast werpen deze bevindingen een nieuw licht op beleid rond diversiteit en discriminatie. Ten eerste leert dit onderzoek ons namelijk dat generaties bij elkaar brengen en intergenerationeel werken de dialoog openhoudt. Zonder dialoog geen wederzijds begrip of leren van elkaar. Dit kan concreet bijvoorbeeld betekenen dat beleidsmakers en onderzoekers er bewust voor kiezen om babyboomers en generatie Z-ers samen te zetten om te brainstormen over oplossingen voor concrete problemen. Men kan deze inzichten creatief integreren in het participatiebeleid rond alledaagse thema's die het beleid vormgeven.

Ten tweede kunnen beleidsmakers dit onderzoek als inspiratiebron gebruiken om zelf bewust te zijn van taal en spraaknormen bij het maken van beleid. Daarbij staat de voorbeeldfunctie van taal centraal. Door de verwevenheid tussen institutionele en alledaagse taal kunnen beleidsmakers namelijk de normen die leven in het alledaagse gesprek beïnvloeden.

Ten slotte bevelen we aan om in een steeds verder polariserende wereld wederzijds begrip te beklemtonen en te bevorderen. Zo geeft men aan kinderen in Denemarken bijvoorbeeld empathie-lessen, hetgeen de kinderen van vandaag, en bijgevolg de ouderen van de toekomst, leert om meer empathisch te zijn. Aan een verhoogde reflexiviteit werken kan echter ook op latere leeftijd geen kwaad.

Dit onderzoek heeft een aantal belangrijke dynamieken belicht waarbij tevens enkele beperkingen komen kijken. Een eerste kanttekening is dat het theoretisch onderscheid van Goffman tussen *front* – en *backstage* in de praktijk complexer is dan verwacht. De focusgroepen fungeerden ten opzichte van de interviews als frontstage waardoor de interviews relatief meer backstage kwaliteiten bezitten dan de focusgroepen. Het rechtstreeks onderzoeken van de backstage spraaknormen was omwille van eerder vermelde praktische redenen echter niet mogelijk binnen dit onderzoek. Verder onderzoek dat rekening houdt met de *front*- en *backstage* spraaknormen van dezelfde respondenten, zou hierin tot interessante inzichten kunnen bijdragen.

Bij de data-verzameling kwamen er andere thema's aan bod die samenhangen met *woke* en spraaknormen. Hier gingen we in de gesprekken niet dieper op in terwijl de spraaknormen over samenhangende vormen van diversiteit net interessant zou zijn. Onenigheid over wat er gezegd mag worden, heeft tevens betrekking op andere vormen van diversiteit en discriminatie. Dit onderzoek kan bijvoorbeeld toegepast worden op gender gerelateerde zaken zoals het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden met betrekking tot iemands genderidentiteit.

Tot slot benadrukken we dat er andere bepalende factoren meespelen bij de spraaknormen die mensen hanteren, die het generationele level overstijgen. We doen op basis van deze studie tevens enkel uitspraken over witte, hoogopgeleide, eerder progressieve generatie Z-ers en babyboomers om zoveel mogelijk factoren gelijk te trekken om op die manier het generatie effect te kunnen afzonderen. Daarbij speelt het referentiekader een rol in het bepalen van spraaknormen, maar is het belangrijk in te zien dat dit kader door meer wordt bepaald dan tot welke generatie mensen behoren. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op factoren die spraaknormen beïnvloeden en generationele verschillen overstijgen, zoals sociaal-economische status en de daarmee samenhangende culturele (en linguïstische) kennis. Het zou daarom raadzaam zijn om vervolgonderzoek onder andere doelgroepen te doen; wellicht liggen de relaties daar anders.

6 Bibliografie

- Adler, P. A., Adler, P., & Fontana, A. (1987). Everyday life sociology. *Annual review of sociology*, 217-235.
- Antonissen, J. (2018). *De onfatsoenlijken: een reis door populistisch Europa*. Polis.
- Asim, J. (2008). *The N word: Who can say it, who shouldn't, and why*. HMH.
- Augoustinos, M., Tuffin, K., & Sale, L. (1999). Race talk. *Australian Journal of Psychology*, 51(2), 90-97.
- Austin, J. (2013). Performative utterances. *The semantics-pragmatics boundary in philosophy*, 21.
- Austin, J. L. (1962). How to do things with words the William James lectures delivered at Harvard University in 1955.
- Beaman, J., & Petts, A. (2020). Towards a global theory of colorblindness: Comparing colorblind racial ideology in France and the United States. *Sociology Compass*, 14(4), e12774.
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2009). Global generations and the trap of methodological nationalism for a cosmopolitan turn in the sociology of youth and generation. *European sociological review*, 25(1), 25-36.
- Bers, T. H. (1987). Exploring Institutional Images Through Focus Group Interviews. *New Directions for Institutional Research*, 14(2), 19-29.
- Blommaert, J., & Verschueren, J. (2005). The role of language in European nationalist ideologies. In *Language & Peace* (pp. 163-188). Routledge.
- Blum, L. (1998). Can We Talk?: Interracial Dialogue in the University Classroom. *Change: The Magazine of Higher Learning*, 30(6), 26-37.
- Blumer, H. (1986). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. Univ of California Press.
- Bonilla-Silva, E. (2017). What we were, what we are, and what we should be: The racial problem of American sociology. *Social Problems*, 64(2), 179-187.
- Bourdieu, P. (2014). *Ce que parler veut dire: l'économie des échanges linguistiques*. Fayard.
- Bourdieu, P. (2018). The forms of capital. In *The sociology of economic life* (pp. 78-92). Routledge.
- Brekhus, W. (1998). A sociology of the unmarked: Redirecting our focus. *Sociological Theory*, 16(1), 34-51.
- Bucholtz, M. (2010). *White kids: Language, race, and styles of youth identity*. Cambridge University Press.
- Buelens, G. (2018). *De jaren zestig: een cultuurgeschiedenis*. Ambo | Anthos.
- Burke, K. (1969). *A grammar of motives* (Vol. 177). Univ of California Press.
- Butler, J. (2009). Performativity, Precarity and Sexual Politics. *AIBR. Revista de Antropología Iberoamericana*, 4(3).
- Collins, R. (1988). The micro contribution to macro sociology. *Sociological Theory*, 6(2), 242-253.

- de Saussure, F. (1916). *Course in General Linguistics*. Columbia University Press.
- Delgado, R., & Stefancic, J. (2017). *Critical race theory: An introduction* (Vol. 20). NyU press.
- DiAngelo, R. (2018). *White fragility: Why it's so hard for white people to talk about racism*. Beacon Press.
- Dirlik, A. (2008). Race talk, race, and contemporary racism. *PMLA/Publications of the Modern Language Association of America*, 123(5), 1363-1379.
- Dozier, D. M. (1990). The innovation of research in public relations practice: Review of a program of studies. *Journal of Public Relations Research*, 2(1-4), 3-28.
- Duffy, B., Hewlett, K., Murkin, G., Benson, R., Hesketh, R., Page, B., Skinner, G., & Gottfried, G. (2021). Culture wars in the UK: How the public understand the debate.
- Dunn, K. M., Forrest, J., Burnley, I., & McDonald, A. (2004). Constructing racism in Australia. *Australian journal of social issues*, 39(4), 409-430.
- Duyvendak, J. W., Foner, N., & Kasinitz, P. (2020). *Super-Diversity in Everyday Life*. Routledge.
- Edwards, D., & Potter, J. (1992). *Discursive psychology* (Vol. 8). Sage.
- Esposito, L. (2019). The Alt-Right as a revolt against neoliberalism and political correctness: The role of collective action frames. *Perspectives on Global Development and Technology*, 18(1-2), 93-110.
- Essed, P. (1991). *Understanding everyday racism: An interdisciplinary theory* (Vol. 2). Sage.
- Freitas, H., Oliveira, M., Jenkins, M., & Popjoy, O. (1998). The Focus Group, a qualitative research method. *Journal of Education*, 1(1), 1-22.
- Garfinkel, H. (1964). Studies of the routine grounds of everyday activities. *Social Problems*, 11(3), 225-250.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in ethnomethodology* (2nd ed.). Paradigm Publishers. (Prentice Hall)
- Gaudio, R. P., & Bialostok, S. (2005). The trouble with culture: Everyday racism in white middle-class discourse. *Critical Discourse Studies*, 2(1), 51-69.
- Gill, P., Stewart, K., Treasure, E., & Chadwick, B. (2008). Methods of data collection in qualitative research: interviews and focus groups. *British dental journal*, 204(6), 291-295.
- Goffman, E. (1956). *The presentation of self in everyday life*. Anchor.
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual: Essays on face-to-face interaction*.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harvard University Press.
- Hanks, W. F. (2005). Pierre Bourdieu and the practices of language. *Annual review of anthropology*, 34, 67.
- Harper, M. S., Dickson, J. W., & Welsh, D. P. (2006). Self-silencing and rejection sensitivity in adolescent romantic relationships. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(3), 435-443.

- Hofstede, B. (2021). *Deuggleuf (v) zoekt originele kijk op woke debat na voorspelbare fittie met witte racist (m)*. De Correspondent. <https://decorrespondent.nl/12834/deuggleuf-v-zoekt-originele-kijk-op-woke-debat-na-voorspelbare-fittie-met-witte-racist-m/1635532695324-172dbce7>
- Hübinette, T., & Tigervall, C. (2009). To be non-white in a colour-blind society: Conversations with adoptees and adoptive parents in Sweden on everyday racism. *Journal of intercultural studies*, 30(4), 335-353.
- Hughey, M. W. (2011). Backstage discourse and the reproduction of white masculinities. *The Sociological Quarterly*, 52(1), 132-153.
- Ilegems, D. (2021). Stefan Hertmans en David Van Reybrouck: 'De vrouwen betalen de prijs voor de fouten en het geweld van de mannen'. *DeMorgen*. <https://www.demorgen.be/nieuws/stefan-hertmans-en-david-van-reybrouck-de-vrouwen-betalen-de-prijs-voor-de-fouten-en-het-geweld-van-de-mannen~b0ee43ae/>
- Johnson, J., Rush, S., & Feagin, J. (2000). Doing anti-racism: Toward an egalitarian American society. *Contemporary Sociology*, 29(1), 95-110.
- Kay, P., & Kempton, W. (1984). What is the Sapir-Whorf hypothesis? *American anthropologist*, 86(1), 65-79.
- Kertzer, D. I. (1983). Generation as a sociological problem. *Annual review of sociology*, 125-149.
- Klimstra, T. A., Hale III, W. W., Raaijmakers, Q. A., Branje, S. J., & Meeus, W. H. (2010). Identity formation in adolescence: Change or stability? *Journal of Youth and Adolescence*, 39(2), 150-162.
- Kostet, I., Verschraegen, G., & Clycq, N. (2021). How children and adults challenge each other's performances of everyday cosmopolitanism. *Ethnic and Racial Studies*. <https://doi.org/10.1080/01419870.2021.1991968>
- Krueger, R. A. (1997). *Moderating focus groups* (Vol. 4). Sage.
- Lareau, A. (2021). *Listening to People: A Practical Guide to Interviewing, Participant Observation, Data Analysis, and Writing it All Up*. University of Chicago Press.
- Lewin, S., & Reeves, S. (2011). Enacting 'team' and 'teamwork': Using Goffman's theory of impression management to illuminate interprofessional practice on hospital wards. *Social Science & Medicine*, 72(10), 1595-1602.
- Lewis, G., & Phoenix, A. (2004). 'Race', 'ethnicity' and identity. In *Questioning Identity* (pp. 123-158). Routledge.
- Malik, K. (1996). *The meaning of race: Race, history and culture in Western society*. Bloomsbury Publishing.
- Mani, A., Mullainathan, S., Shafir, E., & Zhao, J. (2013). Poverty impedes cognitive function. *science*, 341(6149), 976-980.
- Mannheim, K. (1927). Das problem der generationen. *Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie*, 2-3.
- Maxwell, J. A. (2012). *Qualitative research design: An interactive approach*. Sage publications.

- May, R. A. B. (2000). Race talk and local collective memory among African American men in a neighborhood tavern. *Qualitative Sociology*, 23(2), 201-214.
- Morgan, D. L., & Krueger, R. A. (1998). *The focus group guidebook*. Sage.
- Mortelmans, D. (2020). *Handboek Kwalitatieve Onderzoeks Methodes*. Acco.
- Myers, K. A., & Williamson, P. (2001). Race talk: The perpetuation of racism through private discourse. *Race and Society*, 4(1), 3-26.
- Nelson, J. K. (2021). Contesting racist talk in families: strategies used, and effects on family practices and social change. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-18.
- Oosterlynck, S., & Verschraegen, G. (2018). *Diversity: Understanding Super-diversity in Deprived and Mixed Neighbourhoods*. Policy Press.
- Picca, L. H., & Feagin, J. R. (2020). *Two-faced racism: Whites in the backstage and frontstage*. Routledge.
- Sayer, R. A. (2005). *The moral significance of class*. Cambridge University Press.
- Schutz, A. (1970). The problem of transcendental intersubjectivity in Husserl. In *Collected papers III* (pp. 51-84). Springer.
- Scott, S. (2016). *Negotiating identity: Symbolic interactionist approaches to social identity*. John Wiley & Sons.
- Smith, D. E. (2005). *Institutional ethnography: A sociology for people*. Rowman Altamira.
- Sue, D. W. (2013). Race talk: The psychology of racial dialogues. *American Psychologist*, 68(8), 663.
- Sue, D. W., Lin, A. I., Torino, G. C., Capodilupo, C. M., & Rivera, D. P. (2009). Racial microaggressions and difficult dialogues on race in the classroom. *Cultural diversity and ethnic minority psychology*, 15(2), 183.
- Sundhall, J. (2017). A political space for children? The age order and children's right to participation. *Social Inclusion*, 5(3), 164-171.
- Timmermans, S., & Tavory, I. (2012). Theory construction in qualitative research: From grounded theory to abductive analysis. *Sociological Theory*, 30(3), 167-186.
- van der Sijs, N., & van Veen, P. (1997). *Etymologisch woordenboek. De herkomst van onze woorden*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Van Dijk, T. A. (1992). Denying racism: Elite discourse and racism. *Discourse and Society*, 3(1), 87-118.
- Verhoeven, J. (1983). Erving Goffmans kaderanalyse: een negatie van Herbert Blumers symbolisch interactionisme. *Tijdschrift voor sociologie*, 4(3), 319-352.
- Vincent, J. A. (2005). Understanding generations: political economy and culture in an ageing society. *The British journal of sociology*, 56(4), 579-599.
- Walton, J., Priest, N., & Paradies, Y. (2013). 'It depends how you're saying it': the conceptual complexities of everyday racism. *International journal of conflict and violence*, 7(1), 74-90.

- Washington, M. (2020). Woke skin, white masks: race and communication studies. *Communication and Critical/Cultural Studies*, 17(2), 261-266.
- Wason, P. C., & Jones, S. (1963). Negatives: Denotation and connotation. *British Journal of Psychology*, 54(4), 299-307.
- Wekker, G. (2016). White innocence. In *White Innocence*. Duke University Press.
- Wessendorf, S. (2013). Commonplace diversity and the 'ethos of mixing': Perceptions of difference in a London neighbourhood. *Identities*, 20(4), 407-422.
- Weyns, W. (2021). *Wie Wat Woke, een cultuurkritische benadering van wat we onrechtvaardig vinden*. Pelckmans.
- Weyns, W. (2022). *Serieuze Futiliteiten - over woke Theater Aan Zee*. Retrieved 18/08/2022 from https://theateraanzee.be/uploads/pers/TAZ_BRO22-lowres-los2.pdf
- Wieder, D. L. (2015). Language and social reality. In *Language and social reality*. De Gruyter Mouton.
- Williams, J. D., Woodson, A. N., & Wallace, T. L. (2016). "Can we say the n-word?": Exploring psychological safety during race talk. *Research in human development*, 13(1), 15-31.

7 Bijlagen

7.1 Leidraad focusgroepen

Inleiding

Ik wil je nogmaals bedanken om deel te nemen aan dit gesprek. Voor mijn thesis doe ik onderzoek naar **wat er nog gezegd mag worden over raciale en etnische diversiteit** dus ik vind het zeer fijn dat jullie willen deelnemen aan dit gesprek. Ik wil jullie nog kort wijzen op het feit dat alle gegevens uit het gesprek strikt anoniem verwerkt zullen worden. Ik had graag, indien jullie er geen probleem mee hebben, een opname willen maken van dit interview. Dit dient enkel en alleen opdat ik aandachtig naar het gesprek van jullie kan luisteren, en het na het verloop rustig kan uittypen zodat ik dat als materiaal voor mijn onderzoek kan gebruiken. Ik hoop dat jullie hier comfortabel mee zijn, jullie mogen vrijuit spreken tijdens het gesprek, als er namen vermeld worden dan zorg ik er voor dat ze bij het uittypen anoniem verwerkt worden. Is dit iets waar jullie comfortabel mee zijn?

Er zijn geen juiste of foute antwoorden, als jullie even tijd nodig hebben om te reflecteren of liever stoppen met het gesprek, mogen jullie dat altijd aangeven? Hebben jullie nog vragen of zullen we er aan beginnen?

Achtergrondinfo respondenten

Gender:

Leeftijd:

Dag iedereen.

Heel fijn dat jullie hier vandaag aanwezig zijn om deel te nemen aan dit groepsgesprek. Zoals jullie via de mails al hebben vernomen gaan we het vandaag hebben over 'wat er nog gezegd mag worden' over raciale en etnische thema's. Zoals jullie waarschijnlijk al gemerkt hebben, is er een opmerkelijk leeftijdsverschil aanwezig tussen de aanwezigen vandaag. Ik probeer met mijn thesis namelijk te onderzoeken of en hoe verschillende generaties denken 'wat er nog gezegd mag worden'.

Ik wil even benadrukken dat dit een veilige ruimte is waar dus alles gezegd kan en mag worden. Alles wat hier vandaag wordt verteld, wordt uiteraard anoniem verwerkt.

Goed om te beginnen een korte schets van waar het gesprek in grote lijnen vandaag over zal gaan. De laatste jaren is er veel te doen rond taalgebruik en hoe dit een impact kan hebben op hoe we de wereld zien. Zo werd er enkele decennia geleden bv niet van opgekeken als je het woord 'neger' gebruikte waar dat vandaag de dag wel anders zit.

Iemand aanspreken om het gesprek te beginnen: Heb jij die verandering in 'wat er gezegd mag worden' in je leven al dan niet bewust ervaren als je er over nadentkt?

Hoe zit dat voor de anderen?

Om te beginnen leg ik jullie graag een voorbeeld uit de actualiteit voor dat de discussie goed omvat.

→ Afgelopen oktober werd Herman Brusselmans tijdens een literair evenement in Nederland door collega-schrijfster Bregje Hofstede een misogyne racist genoemd. De directe aanleiding hiervoor was Brusselmans' uitspraak dat de nieuwe James Bond in deze tijden ook een zwarte, lesbische, obese vrouw zou kunnen zijn. Om zijn boodschap kracht bij te zetten liet hij de veronderstelde actrice de woorden 'My name is Bond, n****... James Bond motherfucker' in de mond nemen.

Vinden jullie dat Brusselmans in deze context het n-woord in de mond kon nemen?

Toen het daarna aan Hofstede was om op het podium te verschijnen, meldde ze dat ze haar voordracht enkel wilde brengen indien de organisatie afstand zou nemen van Brusselmans' woorden. In de Correspondent schreef Hofstede naar aanleiding van de gebeurtenis: 'De ene kant vond het terecht, de andere kant riep cancelcultuur. De ene kant had het over racisme, de andere kant over woke-dictatuur'.

Wat vinden jullie van deze reactie van Bregje Hofstede?

Wat denken jullie: woke-dictatuur van Hofstede haar kant uit of racisme van Brusselmans?

Is het de verantwoordelijkheid van de organisatie om afstand van Brusselmans zijn woorden te nemen?

Waarom?

Besef rond/erkenning van veranderende spraaknormen

Gevoeligheid rond woke taalverboden

- Concreet de 'woke taalverboden'

Amanda Gorman en Marieke Lucas Rijneveld en de vertaling van de inauguratie speech – Biden

Wie mag Amanda vertalen?

Wie mag aan het debat deelnemen?

- Illusie van inclusiviteit

Belang van context

- Tegen wie: raciale spraaknormen in het bijzijn van andere witten of niet-witten
 - o Hebben jullie het gevoel dat je je taalgebruik wel eens aanpast naargelang de huidskleur van degene waar je tegen praat?
 - o Heb je soms het gevoel dat dit zou moeten?
- Waar: op een podium gelden waarschijnlijk andere spraaknormen dan pakweg in de supermarkt
 - o Wat maakt volgens jullie dat spraaknormen verschillen naargelang de context?
 - o Is het oké om sommige woorden wel in het bijzijn van bijvoorbeeld vrienden of familie te gebruiken?
 - o Voel je een verschil tussen wat je op een openbare plek kan zeggen versus bij vrienden en familie?

Het generatieverschil aansnijden

- Ervaren zij een generatieverschil met betrekking tot wat er gezegd mag worden?
 - o Merken jullie zelf wel eens een generatieverschil op wanneer het gaat over diversiteit?
 - o Gezien de verschillende tijden waarin jullie zijn opgegroeid (vandaag worden sommige uitspraken niet langer getolereerd die vroeger wel oké waren):
 - o Aan de ouderen: hebben jullie het idee dat jongeren hier anders instaan?
 - o Aan de jongeren: hebben jullie het idee dat ouderen hier anders instaan?

Wat is het gevoel na dit gesprek?

Willen jullie zelf nog graag wat toevoegen?

7.1.1 Krantenartikels focusgesprek

Nummer 1: debat Hofstede - Brusselmans

Afgelopen oktober werd Herman Brusselmans tijdens een literair evenement in Nederland door collega-schrijfster Bregje Hofstede een misogyne racist genoemd. De directe aanleiding hiervoor was Brusselmans' uitspraak dat de nieuwe James Bond in deze tijden ook een zwarte, lesbische, obese vrouw zou kunnen zijn. Om zijn boodschap kracht bij te zetten liet hij de veronderstelde actrice de woorden 'My name is Bond, nigger... James Bond motherfucker' in de mond nemen.

Numer 2: vertalingskwestie Gorman - Rijnveld
Amanda Gorman op de eedaflegging van Joe Biden

In eerste instantie zou Marieke Lucas Rijnveld de Nederlandse vertaling maken, maar daar kwam kritiek op. Sommigen vonden dat het werk van de zwarte Gorman niet door een blanke schrijver kon worden vertaald. Rijnveld gaf de opdracht terug.

“Opvolgster” Zaïre Krieger vindt dat de juiste beslissing. Volgens haar doet de huidskleur van de vertaler er wel degelijk toe, en zeker bij het werk van Gorman gezien de thematiek ervan.

7.2 Leidraad interviews

- Hoe heb jij het focusgesprek beleefd?
 - Heb je het gesprek ervaren als een plek waar je vrijuit je mening kon geven of had je het gevoel dat je op je woorden moest letten?
 - Zijn er dingen waar je achteraf nog aan dacht?
 - Vergelijk het gesprek waar je aan deelnam eens met een groepje vrienden: hoe zou het gesprek dan anders gelopen zijn denk je?
 - Wat denk je wat voor effect de aanwezigheid van jongeren/ouderen gehad zouden hebben?
-
- Op specifieke quotes van respondent in kwestie dieper ingegaan (zie transcripten interviews).

7.3 Overzicht respondenten

	Pseudoniem	Leeftijd	Generatie	Gender (M/V/X)	Focusgroep (gemengd/binnen zelfde generatie)
1	Julie	22	Generatie Z	V	Generatie Z gemengde groep
2	Viktor	20	Generatie Z	M	Generatie Z gemengde groep
3	Dennis	24	Generatie Z	M	Generatie Z gemengde groep
4	Jan	69	Babyboomer	M	Generatie Z gemengde groep
5	Rita	70	Babyboomer	V	Generatie Z gemengde groep
6	Nina	22	Generatie Z	V	Interne groep generatie Z
7	Sofie	22	Generatie Z	V	Interne groep generatie Z
8	Mathias	23	Generatie Z	M	Interne groep generatie Z
9	Marie	21	Generatie Z	V	Interne groep generatie Z
10	Phara	65	Babyboomer	V	Interne groep babyboomers
11	Hubert	65	Babyboomer	M	Interne groep babyboomers
12	Christa	66	Babyboomer	V	Interne groep babyboomers
13	Walter	65	Babyboomer	M	Interne groep babyboomers
14	Jozef	71	Babyboomer	M	Interne groep babyboomers